

Վ. Մ. ՄՈԼՈՏՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

Պրոֆ. Վ. ՌՇՏՈՒՆԻ

ԲՐՈՒՍԻԼՈՎՅԱՆ ՃԵՂԻՓՈՒՄԸ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1943

23227

նշանակ

Բրնուկուկանի
ժողովուրդ.

9(4/9)/1, 1914-1918" + 9(47)/26

Պրոֆ. Վ. ՌԵՏՈՒՆԻ

ԲՐՈՒՍԻԼՈՎՅԱՆ ՃԵՂՔՈՒՄԸ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ

1943

232227

A 38941

Проф. В. РИШУНИ
БРУСИЛОВСКИЙ ПРОРЫВ

(На армянском яз.)

Издание Ереванского Госуд. Университета
им. В. М. Молотова

ՎՖ 00712, պատվեր 91, տիրաժ 300. ստորագրվել է տպվա 13/III 1943 թ.
ՀՍՍՌ Փողկոմսովետին կից թերթերի և ամսագրերի տպարան, Երևան.

ԲՐՈՒՍԻԼՈՎՅԱՆ ՃԵՂԲՈՒՄԸ

Առաջին անգամը էլ, որ մեր սոցիալիստական հայրենիքի սոցիալական ժողովուրդները գերմանական իմպերիալիստական գեղատիչներին դուրս են վռնդում մեր ազատ ու անկաշկանդ երկրից: Ֆաշիզմի անարդ նախորդները դեռ 1918 թ., առաջին իմպերիալիստական պատերազմի վերջին տարին, փորձեցին տիրել մեր երկրին, փորձեցին ոչնչացնել սոցիալական կարգերը: Բայց Անտանտի պարզ կազմակերպած նրանց արշավանքը ձախողվեց հենց սկզբից, փետրվարի 23-ին Պսկովի մոտ գերմանական հափըշտակիչները ջարդվեցին և հետ չարտվեցին: Իսկ 1918 թ. վերջերին էլ նրանց ալեր ու կողոպուտ սկսող բանդաները խորտակվեց հարվածներով ստալինեցին Ուկրաինայից և մեր մյուս սոցիալական երկրները:

Ռուսական քաջարի բանակը նույնիսկ ցարական կարգերի դավաճանությամբ հաղեցած մթնոլորտում է վիճակի եղավ խոշոր պարտության մատնել գերմանական ու ամստրիական զորքերին, երբ նրա գլուխ կանգնեց ռուս զինվորի մարտական հիանալի ունակությունները հասկացող և հարկավոր ձևով զործադրել կարեցող աշխարհի զորավար, ինչպիսին էր ղեկավար Բրուսիլովը:

Այս նշանավոր ղեկավարի անվան հետ է կապված առաջին իմպերիալիստական պատերազմի շրջանում ռուսական բանակի հուշակավոր գրոհը 1916 թ. մայիս-հունիս ամիսներում ավստրոգերմանական զորքերի դեմ Հարավ-Արևմտյան Ֆրոնտում, դրոհ, որ այդ պատերազմի ռազմական կարևորագույն ղեպքերից մեկն է և իրավամբ համարվում է այդ ժամանակ գերմանական իմպերիալիզմի ջախջախումը նախապատրաստող առաջին լուրջ հաղթանակը:

1914—1918 թ. թ. առաջին խմբերիալիստական պատերազմի հենց սկզբին, օգոստոսի վերջին Ռուսաստանը իր դաշնակիցներին՝ Ֆրանսիայի և Անգլիայի պահանջին ընդառնելով, Մամուսնովի և Ռենենկամպֆի բանակները հարձակման հանցեց Գերմանիայի դեմ Արևելյան Պրուսիայում։ Այդ թանկ զնով Ռուսաստանը թեթևացրեց Արևմտյան Փրոնտի դրուժյունը, դերմանական զրոհը դեպի Պարիզ դանդաղեց, ապա ի վերջո անհաջողությամբ մատնվեց։

Ռուսական բանակն զգալի հաջողություններ ունեցավ 1914 թ. երկրորդ կիսում և 1915 թ. առաջին ամիսներին Հարավ-Արևմտյան Փրոնտում։ Օգոստոսին սկսված հարձակումն Ավստրո-Հունգարիայի դեմ վերջացավ Գալիցիայի դրավումով։ 1914 թ. օգոստոսի 21-ին Բրուսիլովի և Ռուդուկու զորքերը մտան Լվով, իսկ 1915 թ. մարտի 9-ին ընկավ Նյանբուրգ Պերմիլը բերդը։

Գերմանիան հարկադրվեց Արևմտյան Փրոնտից մեծ ուժեր փոխադրել Արևելյանը՝ իր ջարդված դաշնակիցին փրկելու համար, իսկ ցարական Ռուսաստանը անկարող ու անպատրաստ դառնեց իր առաջին հաջողություններն ամրացնել ու ծախվել։

«Ռազմական գերատեսչություն ամբողջապես փառած կաշառված ապարատը արևելք չնախապատրաստեց։ Դանդաղաշարժ գններալները չէին կարողանում մոտեցնել հրետանին և ռեզերվները։ Գերմանական և ավստրիական զորքերն արագորեն վերադարձրին կորցրած մարզերը։ 1915 թ. ապրիլի 25-ին գերմանացիք զբաղեցրին Լիբավան՝ ապառնալով Ռիգային։ Ավստրիացիք մայիսի 20-ին հետ խլեցին Պերմիլը, իսկ հուլիսի 9-ին ռուսները թողեցին Լվովը։ Գերմանացիք հուլիսի ընթացքում զբաղեցրին Լեհաստանի բոլոր ռուսական բերդերը, 23-ին ընկավ Վարշավան։ Լեհաստանը կորցնելով՝ ռուսական զորքերը թողեցին Նան Լիտվան» (История гражданской войны в СССР, т. I, Огиз, 1935 г., стр. 15)։

Այսպես վերջացավ Ռուսաստանի համար պատերազմի երկրորդ տարին։ Տնտեսապես հետադուր, ռազմապես անպատրաստ, դաժաճանություն ու լրտեսություն ցանցերում խճճված ցարա-

կան Ռուսաստանը 1915 թ. ընթացքում գրկվեց անապատների տերությունների, անխնայության և կենդանի ուժի խոշոր կորուստներ ունեցավ: Նույն տարվա աշնանից ուսանական Փրոտորը ձգվում էր Ռիգայից մինչև Ռումինիայի սահմանը համարյա ուղիղ դժով և նրա սահմանը երկարությամբ թշնամի լանդշաֆտներն արդեն անցել էին պոպուլյուսի պատերազմի եղանակին: Այդ սահմանը Փրոտորը քիչ-չառ խոշոր ռազմական լադիստներ կամ նշանակալի իրադարձություններ սեղի չունեցան մինչև 1916 թ. դարձան վերջը, այսինքն մինչև Բրուսիլովի հարձակումը Հարավ-Արևմուտքյան Փրոտոր, և ինչ չհաշվենք 1915 թ. վերջին Սերբիայի օգնելու նպատակով Հարավ-Արևմտյան Փրոտորի ձախ թևում ուսանական 7-րդ լանդի ձեռնարկած անապատ հարձակումը, որ իր նպատակին ծառայել չկարողացավ: Սերբիան ջախջախվեց, իսկ Բուլղարիան միացավ Գերմանիային և Ավստրո-Հունգարիային (Л. В. Ветошников, Брусиловский прорыв, Воениздат. 1940 г., стр. 5—6):

Գերմանիայի 1916 թ. ռազմական գործողությունների պլանի համաձայն մշակված հարվածը պետք է ուղղվեր Ֆրանսիայի դեմ: Գերմանական հրամանատարությունը իր հակառակորդներին հարձակման անցնելու հնարավորությունից և առավելությունից պրկելու և մարտական նախաձեռնությունը իր ձեռքում պահելու նպատակով փետրվարին գրոհ սկսեց Վերդենի վրա, որը «ամբողջ Ֆրանսիական Փրոտորի հենակետն էր»: Գերմանական զինավոր շտաբի պետ գեներալ Ֆալկենհայնը Վերդենի վրա արշավելու նշանակությունը համարում էր այն, որ դա կհարկադրի Ֆրանսիային իր ամբողջ ուժերը կենտրոնացնել Վերդենի մոտ, և «այն ժամանակ մենք կկարողանանք նրա ռազմական ֆրանսիական զինվորականներն ազալ ինչպես ջրաղացում» (Л. В. Ветошников, Брусиловский прорыв, стр. 10):

Թեև 1916 թ. գերմանական այդ պլանին դեմ էին Հինդենբուրգը և Լյուդևիգսթրիցը, որոնք առաջարկում էին դիֆուսոր հարվածն ուղղել Ռուսաստանի դեմ, վերջնականապես ջախջախել 1914—1915 թ. թ. կոխմերում մեծապես վնասված ցարական լանդը, սակայն մշակված սրաջարկել անդր-Ֆրանսիական ուժերի դեմ, — բայց այդ պլանը հավանություն գտավ Վիլհելմ II-ի կողմից և կենսագործվեց:

Ուշադրութեան չարժանացալ նաև Ախտորո-Հունդարական գլխավոր հրամանատարութեան առաջարկը, որի համաձայն Ծրանախայից առաջ մեծական հարվածով անհրաժեշտ էր համարվում ոնջադնել խաղաղական ուժերը: Սակայն ախտորո-Հունդարական գլխավոր շտաբի պետ Կոնրադը որոշեց իր սլանման իրագործել Գերմանիայից ծածուկ, և քանի որ նրան գերմանական դիվիզիաներ չարամարդիւնքին, նա այլ նպատակի համար օգտագործեց իր սմբողը ռազմական ուժերի կեսը, լալադույն զորամասերը հանելով ռուսական Ֆրոնտից այն հաշվով, թե Ռուսաստանը նախորդ տարիների սլաքտություններից հետո հարձակողական դործողությունների համար անզոր է արդեն (Л. В. Бертошников, Брусилловский прорыв, стр. 6—7):

Ռուսաստանի և նրա դաշնակիցների 1916 թ. ռազմական պլանը նույնպես նախատեսվում էր ընդհանուր հարձակում բոլոր ֆրոնտներում, որի ծրագիրը կազմված էր դեռ 1915 թ. դեկտեմբերին, իսկ իրագործումը նախ նշված էր 1916 թ. գարնանը, ապա հետաձգվեց հունիսին: Հենց հարձակման այլ պլանն է, որ նախորդը հայտնի դարձավ Գերմանիային, և նա կանխեց այն, փետրվարին դրոշ սկսելով Վերդենի վրա:

Սակայն այլ չխոնդարեց, որ փետրվարի 28-ին (12/III) Անտանտի պետութայունների նոր ռազմական խորհրդակցութայունը ստեղծված դրությունը քննելով, դարձյալ այն եզրակացութեան դա, որ անհրաժեշտ է շարունակել հարձակման նախադրարատությունները և բոլոր ֆրոնտների միջև սերտ փոխադարձ գործակցութայուն ստեղծել: Մասնավորապես Ռուսաստանն առաջարկեց ստացալ իր սմբողը ֆրոնտում նախադրարատուիլ ընդհանուր հարձակման համար և այդպիսով արգելել Գերմանիային Արևելյան ֆրոնտից Արևմտյան ուժեր փոխադրելու:

Այդ ժամանակ մեծ կարևորություն էր ստանում Ռուսիայի գլխի հարցը: Հստկապես Ծրանախան ամեն ճիշտ անում էր, որ Ռուսիային Անտանտի կողմը դրալի, իսկ այլ հնարաւոր կըզատնար, եթե Ռուսաստանը զգալի ուժեր կենտրոնացներ Բալկանաւոր դեմ: Այդ սոթիվ ֆրանսական ռազմական միտալի պետը Ռուսաստանում՝ գեներալ Պոն դեռ փետրվարի 19-ին (3/III) ֆրանսական զորքերի գլխավոր հրամանատար Ժոֆֆրե հանձնարարությամբ գրում էր գեմ. Ալեքսեևիին, ռուսական գերադույն գլխավոր հրամանատարի շտաբի պետին, որ Ռուսիան կան կառավարութայունը չի կարող երկար շարունակել իր չեզո-

քաղաքները և որպէսզի նա Գերմանիայի և Ավստրո-Հունգարիայի սպառնալիքներէրց և ճնշումից չվախենա և Անտանտի կողմն անցնի, անհրաժեշտ է, որ նա «1) Հնարահիւրություն ունենա անպայման հուշ դնել դաշնակիցներէ, մասնաւորապէս ռուսական բանակի անհատապէ աջակցութեան վրա. 2) վստահութիւն ունենա, որ իր աջակցութեան դնով նա հետագայում ձեռք է բերելու ավստրիական Բուկովինա և Տրանսիլվանիա պրովինցիաները...»: Ապա գեներալ Պոն մտնանշում է, որ տվյալ հիմունքներով Ռումինիայի հետ արդեն սկզբունքային համաձայնութեան հանգել են, մնում է լուծել հարցի ռազմական կողմը. «Ռումինիայի ձգտումներին համապատասխանող պլանով՝ այդ պետութիւնն իր վրա կէներցներ ռազմական գործողութիւններ վարել ավստրիական պրովինցիաներում, իսկ Ռուսաստանի վրա կզբմէին Դանուբի ռաշոնի գործողութիւնները՝ Բուլղարիայի վրա հարձակելու հետ. Ռուսաստանի դուրս բերելիք ուժերի նկատմամբ դեռ պետք է համաձայնութեան գալ (ռումինացիք անհրաժեշտ են համարում դրա համար 200000—250000 մարդ)»:

(Центральный Государственный Военно-Исторический Архив, Наступление Юго-Западного фронта в мае-июне 1916 года, сборник документов, Военное издательство, М., 1940 г. стр. 53 и 54):

Սակայն ռուսական զլխավոր շտաբը չհամաձայնեց Ժոֆֆրէ ալդ պլանի հետ: Այդ առթիւ գեներալ Ալեքսեւը փետրարի 21-ին (5/III) գրում էր արտաքին գործերի մինիստր Սազոնովին, թէ իր ունեցած տեղեկութիւնների համաձայն «...բաւական որոշակիւթիւնն հաստատում է թէ՛ մեր ներքա դաշնակիցներէ և թէ՛ արադա դաշնակիցներէ ցանկութիւնը, որ մենք մեր զորքերից 250000 մարդ ուղարկենք պատերազմելու թուրքներէ դեմ և օգնենք ռումիններին գրավելու Տրանսիլվանիան և Բուկովինան»: Իր վերաբերմունքը դեպի այդ «ցանկութիւնը» նա ձևակերպում է այսպէս. «Ռուսաստանին և Թաղավորին ծառայելու պարտականութեան համաձայն՝ ես իրավունք չունեմ գերադուշն զլխավոր հրամանատարին տեղեկացնել այդպիսի պլանի ընդունման և այդպիսի ռազմական ավանտյուրային միանալու անհրաժեշտութեան մասին: Այլ անուն տալ չեմ կարող, տվյալ պարագայում և պայմաններում, մեզ առաջարկվող այդ պլանին: Մեր ֆրոնտը ձգվում է 1200 վերստ երկարութեամբ, մեզ առաջարկում են 600 վերստ էլ երկարացնել այն»: Ապա Ալեքսեւը հան-

գում է աշտարակի եղբարացութան. «...մեր բոլոր ջանքերը սկսած է կենտրոնացվել Ֆրոնտի մեղ համար կենսական նշանակություն ունեցող տեղամասերում», իսկ «այժմ ուսմանական և Ֆրանսիական պլաններին միանալը մեղ կթուլացնի, մեր բանակը չափից դուրս կտարածի, հնարավորությունից կզրկի ո՛չ միայն բախականաչափ ուժեր հալածելու գերմանացիներին և ավստրիացիներին հարվածելու համար, այլև գերի Պետրոգրադ և գերի Մոսկվա ուղղված նրանց ձեռնարկումներին հակադրելու համար» (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 57-58):

Ալեքսեևը նույն խմատով պատասխան է ուղարկում Ժոֆֆրին և ի միջի այլոց աշտարակի դիտողություն է անում. «Իմ կարծիքով մենք կցրենք մեր ուժերը, չառ նպատակների հետևից կընկնենք, նախքան գլխավոր, հիմնական նպատակին հասնելը գլխավոր թշնամու դեմ: ...Մեր բանակի հաղթանակը գերմանական բանակի վրա կլուծի նաև ուսմանական հարցը...» (Նույն տեղում, էջ 60):

Թեև Ժոֆֆրը Ռուսներին օգնելու հարցը հետադաշում էլ չարունակում էր համառորեն հարուցել, բայց ուսական հրամանատարությունը շարունակեց գիմադրել, կարողացավ այդ դեպքում չգիջել իր խմբերի լիստական ուժեղ դաշնակիցների պահանջին, որոնք առվոր էին իրենց գործերը կարգավորել ուս գլխավորի արյան հաշվին:

Սակայն ուսական գլխավոր չտարը չհրաժարվեց կատարել իր դաշնակիցների մի այլ պահանջը և Ֆրանսիական բանակի դրությունը վերգնի մոտ թեթևացնելու համար, առանց համապատասխան նախապատրաստություն, մարտի 5—8 (18—21) հարձակում սկսեց Արևմտյան Ֆրոնտում և մարտի 16—ին (29—ին) — չուսկային Ֆրոնտում: Հարձակումն ամենևին իր նպատակին չձուռաից և հարկ եղավ շուտով դադարեցնել այն:

Այդ անհաջող հարձակման առթիվ գեն. Ալեքսեևը հետևյալ փաստերն է հաղորդում ուսական հրամանատարների աշխատանքի որակի, Ռուսաստանի ռադական պատրաստության և պահանջկոտ դաշնակիցներից սրբավելիք օժանդակություն մասին. «Թախծալի է գիտակցել կառավարման մեր խիստ թերությունները պատերազմի 20 ամսի հարուստ փորձից հետո, բայց է՛լ առկա տաղանդավոր է այն հարցը, որ չափազանց թույլ ենք մենք ծանր հրետանու և դրա արկերի պատրաստման գործում: Վերջին առկայները, որ ես ստացա, դրությունն անհուսալի են

պատկերում — հայրենի արտագրությունը չի կարող տալ մեզ բաժանուն քանակութեամբ ո՛չ միայն հրամաններ, այլ նույնիսկ արկեր թեկուզ մեկ՝ ո՛չ պակաս քան 20 օր տևող գործողություն կատարելու համար: Անդլիայում և Ֆրանսիայում ծանր հրանոթներ... ձեռք բերելու փորձը լիակատար անհաջողություն կրեց»:

Ձախմուտի չէ, որ երբ այդպիսի պայմաններում էր կատարվում հարձակումը, գործին չէր օգնում նույնիսկ այն, որ «հետևակը գրոհի էր գնում քաջարի կերպով», որովհետև «առանց ծանր հրետանու՝ մեր հետևակին ծանր կորուստներ են բաժին ընկնում, որոնցով հարկ է լինում դնել առաջխաղացութունը», — արձանագրում է ռուսական գլխավոր շտաբի պետը (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 46-47 и 68):

Բայց Ռուսաստանի դաշնակիցները քիչ էին հաշվի նստում նրա այդպիսի գրություն հետ, մասնավորապես պահանջվում էր Ֆրանսիան, քանի որ գերմանական գրոհը Վերդենի վրա ուժեղանում էր, և հարկավոր էր ելք գտնել՝ Ռուսաստանի անհամար մարզկապին ուժերը դորձի դնելով:

Ապրիլի 2-ին (15-ին) Ժոֆֆրը Ռուսաստանին հիշեցնում է իր պարտականությունը և խնդրում «...ռուս դաշնակիցներին, Շանտիրիեի (Ֆրանսիական գլխավոր հրամանատարի կայանի: — Վ. Ռ.) խորհրդակցություններում ընդունված որոշումներին համաձայն, լուրջ ազատ ուժերով հարձակման անցնել, հենց որ կլիմայական պայմանները այդ թույլ կտան...»:

«Անհրաժեշտ է, հետևաբար, որ ռուսական հարձակման նախապատրաստությունը շարունակվի ծայրահեղ լարվածով և ամբարտի, ինչքան հնարավոր է լրիվ չափով, ձյունահալը վերջանալու հետ, որպեսզի կարելի լինի հարձակումը սկսել այդ մոմենտում» (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 46):

Ահա այդ դաշնակցային պարտականությունը կատարելու համար է, որ ռուսական գլխավոր հրամանատարությունը գործի անցավ և իր ամբողջ ֆրոնտում բնդհանուր հարձակման ժամկետ չեց հունիսի կեսերը: Ապրիլին, երբ չտապ և ուժեղ տեմպով սկսվեցին հարձակման նախապատրաստությունները, ռուսական բռնակները հետևյալ ձևով էին դասավորված սահմանի երկարությամբ:

Հյուսիսային ֆրոնտը, որի գլխավոր հրամանատարն էր գե-

ներալ Կուրոպատկինը, ձգվում էր 240 կիլոմետր տարածության վրա՝ Ռիդայի ծոցից մինչ Նովո-Ալեքսանդրովսկ (Դվինսկից քիչ հարավ), պաշտպանում էր Պետրոգրադի ուղղությունը և իր կազմում ուներ երկու բանակ (12-րդ և 5-րդ), իսկ իրեն ռեզերվ 7 դիվիզիա:

Արևմտյան ֆրոնտը, որի գլխավոր հրամանատարն էր գեներալ Էվերտը, ձգվում էր 480 կիլոմետր տարածության վրա՝ Հյուսիսային Ֆրոնտի հարավային սահմանից մինչև Սարևի-Կովել երկաթուղին, պաշտպանում էր Մոսկվայի ուղղությունը և իր կազմում ուներ երեք բանակ (1-ին, 2-րդ և 4-րդ), իսկ իրեն ռեզերվ 9 դիվիզիա:

Հարավ-Արևմտյան Ֆրոնտը, որի գլխավոր հրամանատար էր նշանակված մարտի կիսին գեներալ Բրուսիլովը, ձգվում էր 360 կիլոմետր տարածության վրա՝ Արևմտյան Ֆրոնտի հարավային սահմանից մինչև Ռուսինայի սահմանը, պաշտպանում էր Կիևի ուղղությունը և իր կազմում ուներ չորս բանակ (8-րդ, 11-րդ, 7-րդ և 9-րդ): Այս Ֆրոնտը ռեզերվի դիվիզիաներ չուներ (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 12—13 и Л. В. Ветошников, Брусиловский прорыв, стр. 19—20):

Այս երեք Ֆրոնտում ռուսական բանակների և նրանց ղեմ կանգնած ախտորոգ-դերմանական զորքերի թվական հարաբերակցությունը, ըստ գեն. Ալեքսեևի մարտի 22-ի ղեկուցման, հետևյալն էր (տվյալները վերաբերում են փետրվարի վերջին և մարտի կիսին). —

	Ռուսական ուժերը	Ախտորո- գ-դերմանա- կան ուժերը	Ռուսական ուժերի գե- րակշռու- թյունը
Հյուսիսային Ֆրոնտ . . .	466000	200000	266000
Արևմտյան Ֆրոնտ . . .	754000	420000	334000
Հարավ-Արևմտյան Ֆրոնտ	512000	441000	71000
Ընդամենը . .	1732000	1061000	671000

Ուժերի այսպիսի դասավորությունը և ռուսական զորքի գերակշռության տարբեր աստիճանը զանազան Ֆրոնտներում հիմք էր ծառայում այն բանի համար, որ ռուսական գլխավոր

Հրամանատարությունը տարրեր դեր նշեր ֆրոնտներին ամեն մեկի համար նախապատրաստվող հարձակման մեջ (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 69—72):

Անցնենք այդ հարցին:

Ապրիլի 1-ին (14-ին) Մոզելյույում՝ ուսասկան Գերադույն գլխավոր հրամանատարի կայանում հրապարակեց ռազմական խորհրդակցություն ուսասկան բանակների առաջիկա հարձակման հետ կապված հարցերի քննության և լուծման համար: Նախադաշում էր Նիկոլայ II, ներկա էին երեք ֆրոնտի գլխավոր հրամանատարներն իրենց շտաբներին պետերի հետ միասին, ռազմական միևնույն Շումկայովը, զենեբալ Ալեքսեևը և մեծ իշխան Սերգեյ Միխայլովիչը, նաև Բրուսիլովի նախորդը՝ դեն. Իվանովը:

Գերադույն գլխավոր հրամանատարի շտաբի պետ դեն. Ալեքսեևը իր ղեկավարման մեջ նշեց, որ ռազմականների փետրվարի 28-ին (մարտի 12-ին) Շանտիլիեում գումարված ռազմական խորհրդակցության որոշումով առաջիկա մայիսին Անտանտի բոլոր պետությունների ընդհանուր հարձակման անցնելու հարցը արդեն լուծված է, որոշված է նաև այն խնդիրը, որ հարձակումը պետք է սկսեն ուսասկան բանակները մայիսի սկզբին (հին տոմարով), իսկ անգլիական և ֆրանսիական բանակները մայիս մայիսի կիսին պատրաստ կլինեն հարձակման համար: Թեև ռազմական իրադարձությունների հետ կապված հանդամանքներ կարող են մի քիչ ուշացնել ուսասկան բանակների հարձակման ժամկետը, «բայց, — ընդդեմ դեն. Ալեքսեևը, — նախապատրաստության բոլոր միջոցառումները մենք պետք է մերձացնենք ըստ հնարավորին մայիսի 1-ից ավելի վաղ և ամենիսն ո՛չ ուշ այդ ժամանակից, նկատի ունենալով մեր ֆրոնտում արդեն ապրիլի մերձին հակառակորդի ալեյի կամ պակաս ուժեղ հակահարվածի համահանունությունը (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 68—69):

Այդ դեն. Ալեքսեևը, հիմք ունենալով ուսասկան երեք ֆրոնտում ուսասկան և ավստրո-գերմանական ուժերի մեղ արդեն ծանոթ հարաբերակցությունը, առաջարկում է հարձակումն իրադրվել հետևյալ պլանով. — գլխավոր հարվածը Թյունումն հասցնելու է Արևմտյան ֆրոնտը՝ ուղղություն ունե-

նախով գեպի Վիլնո. Հյուսիսային Փրոնտը իր գլխավոր հարվածն ուղղելու է թշնամու դեմ Դվինսկի ուսյոնում, զարձալ գեպի Վիլնո շարժվելու և Արևմտյան Փրոնտին օգնելու նպատակով. իսկ Հարավ-Արևմտյան Փրոնտը արևաք է սրահարստովի հարվածելու թշնամուն Ռոմիտյի ուսյոնից միայն այն ժամանակ, երբ առաջին երկու Փրոնտում հարձակումը հաջող ծափարված կլինի (А. А. Брусилов, Мои воспоминания, 2-ое изд. М. 1941 г., стр. 178 и А. В. Ветошников, Брусиловский прорыв, стр. 23):

Ալեքսեևի առաջադրած ուսյոնական գործողությունների սղանի նկատմամբ ուսյոնական երկք Փրոնտի գլխավոր հրամանատարները լսորոտվին տարբեր դերք լսնեցին:

Հյուսիսային Փրոնտի գլխավոր հրամանատար դեմ. Կուրոպատկինը, ինչպես նշում է Ալեքսեևի Նիկոլայ II ներկայացրած իր գեկուցման մեջ, հարձակման անցնելու տակտիկայի դեմ մի շարք առարկույթյուններ անելուց հետո և իր Փրոնտի դորքի քանակը և դինումը նշելով, հանգում է հետևյալ եզրակացությանը. «Այսպիսի ուժերով հարավոր է միայն ալիելի կամ արևառ ակտիվ արշտարանություն» (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 76): Երուսիլովն իր հիշողություններում Կուրոպատկինի տեսակետն այսպես է շարադրում. «...հայտարարեց, որ իր Փրոնտի հաջողության վրա հույս դնել շատ դժվար է և, որ, նրա կարծիքով, ինչպես այդ երկվում է հարձակման նախորդ անհաջող փորձերից, գերմանացիների Փրոնտի ճեղքումը լսորոտվին անխանական է, որովհետև նրանց ստրացրած շերտերը այնքան զարգացած և ուժեղ կերպով անդացրած են, որ դժվար է հաջողություն ենթադրել. ալիելի շուտ արևաք է ենթադրել, որ մենք հակադական ազարդյուն կորուստներ կունենանք» (Брусилов, Мои воспоминания, стр. 178):

Արևմտյան Փրոնտի գլխավոր հրամանատար դեմերալ էլիերտը, ըստ Ալեքսեևի վերևում նշված գեկուցման, արշտարանում էր այն միտքը, որ թշնամուն «...հարկավոր է հարված հասցնել միայն րիկ մեկ փրսնում, որովհետև մի քանի միաժամանակյա հարվածի համար մենք ո՛չ դորք, ո՛չ էլ հասկապն նյութական միջոցներ ունենք, գլխավորապես ծանր հրետանի և արկեր, այն ինչ ստանց ծանր հրետանու գերազանցություն էի կարելի հույս դնել հաջողության վրա» (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 77): Այսպիսով, էլիերտը, ըստ էության,

թյան, ինչպես իրախցիտրեն նկատում է Բրուսիլովը, «ամբողջությամբ միանում է Կուրոպատկինի կարծիքին, հաջողության չի հավատում և ենթադրում է, որ այնլի լավ կլինե՞ր շարունակել սրաչափանողական զործողության նպանակին հետեւել...»

(Брусиллов, Мои воспоминания, стр. 179):

Հարախ-Արեւմտյան Ֆրոնտի մասին նրա նախկին գլխավոր հրամանատար գեներալ Իվանովը տեսակետի համաձայն այն կարծիքն էր տիրապետող դարձել, որ այնտեղ հնարավոր են միայն սրաչափանողական զործողություններ, իսկ հարձակման մասին խոսք կարող է լինել միմիայն մյուս Ֆրոնտներին հարձակման հաջող արդյունքների առկայութեան սրաչմաններում:

Սակայն, տիրող կարծիքին հակառակ, այդպես չէր մտածում այդ Ֆրոնտի նոր նշանակված գլխավոր հրամանատարը՝ գեներալ Բրուսիլովը, որը գեո ապրիլի 1-ի ռազմական խորհրդակցությունից առաջ իր տեսակետը շարադրել էր Նիկոլայ II հետեյալ պարզ ու կտրուկ խոսքերով. «...Ես հաստատ համոզված եմ, որ այժմ ինձ հանձնված բանակները, մի քանի ամսի հանգստից և նախապատրաստական աշխատանքից հետո, ամեն տեսակետից հիմնալի գրության մեջ են, բարձր մարտական ոգով են ստեղծված և մայիսի 1-ի մոտերքը պատրաստ կլինեն հարձակման համար, այդ պատճառով էլ ես սնդեցով խնդրում եմ զործողություններին նախաձեռնություն տալ ինձ, իհարկե, միայն Ֆրոնտներին հետ համաձայնեցրած կերպով: Իսկ եթե այն կարծիքը, թե Հարախ-Արեւմտյան Ֆրոնտն ի միջոցի է հարձակվելու, հաղթանակի և իմ կարծիքը, իբրեւ ալ զործում գլխավոր պատասխանատու անձի, չը հարգվի, այն ժամանակ այդպիսի գեներալ իմ միայն գլխավոր հրամանատարի պոստում ո'չ միայն անօգուտ, այլև վնասակար է և ալ գեներալ, խնդրում եմ, ինձ հեռացնե՞ր» (Брусиллов, Мои воспоминания, стр. 176):

Այսպիսի խոր հավատ ունեւ գլխավորի մարտական ոգու և ուժի մասին նրան ըստ արժանիության գնահատող և ճանաչող նշանավոր ռուս զորավարը՝ Բրուսիլովը, որը գլխուք ո'չ միայն ճիշտ ըմբռնել ռազմական իրադրությունը, այլև բազմականաչափ քաղաքական հոտառություն ունեւ հասկանալու գերմանական իմպերիալիզմի դիւատիչ նպատակները մատնախորսկ առաւ ժողովրդի և նրա բանաձայնալ հայրենիքի նկատմամբ առաջին իմպերիալիստական պատերազմի չըմանում:

Ծանոթանանք նրա հետաքրքրական մտքերին հենց իր բառերով: Նշելով այն հանգամանքը, որ հատկապես Վիլհելմը II կայսրության ժամանակից սկսվում է «Գերմանիայի ռազմական (ցամաքային և ծովային) ուժերի համառ սլանաչափի զարգացումը», երբ Փրանս-պրուսական 1870—1871 թ. թ. պատերազմի հաղթանակով հաբաժնե՝ Գերմանիան սկսում է մեծ պատերազմի պատրաստվելով, «համաշխարհային հեղեմոնիայի ձգտելը», — Բրուսիլովը շարունակում է. «Ընդամենը գերմանական ժողովրդի բոլոր շերտերի բարոյական նախապատրաստումը այդ մեծ պատերազմի համար ո՛չ միայն մոռացված չէր, այլև առաջին պլանի վրա էր քաշված և ժողովրդին նույնքան համառորեն, ինչքան որ հաջող կերպով բոլոր միջոցներով ներշնչում էին, որ Գերմանիան պետք է արևել տակ իր համար արժանի տեղ դրա՛վի, այլապես նա կհալածվի և կկործանվի, որ գերմանական մեծ ժողովուրդը, իր գերմանական բարի աստծու օգնությամբ, իբրև ընտրյալ ցեղ, պետք է ջարդի Փրանսիային ու Անգլիային, իսկ սլավոններին ստորին ցեղին Ռուսաստանի գլխավորությամբ պետք է պարարտանյութ դարձնի գերմանական բարձր առաջի զարգացման ու վեհության համար» (Брусилов, Мои воспоминания, 2-е изд., стр. 64):

Այսպես պարզ ու ճիշտ պատկերացնելով գերմանիայից ռուսական երկրին ու ժողովրդին սպանադող մեծ մտանդը, Բրուսիլովը միաժամանակ խորապես համոզված էր, որ համաշխարհային հեղեմոնիայի ձգտող «բարձր ուսույթի» գերմանական խմբերխալիստներին «սլավոնական ստորին ցեղին» պատկանող ռուս զինվորը և զորավարը «սեփնիկական ու բարոյական նախապատրաստման» անբարեհաջող պայմաններում սնուցած ընդունակ են հաղթանելու, ուստի նա, Կուրոպատկինի և Էյլերտի գծին հակառակ, մեծամեծապես պաշտպանեց հարձակման անցնելու տեսակետը:

Բրուսիլովը հետևյալ ձևով էր հիմնավորում իր միտքը. «... Անկասկած, ցանկալի է ունենալ մեծ քանակությամբ ծանր հրետանի և արևելք, անհրաժեշտ է նույնպես օդային ապարատների քանակը շատացնել՝ հնացածները և մաշվածները փոխելով: Բայց մեր բանակի զորքերի ներկա դրությամբ ժամանակ էլ ես հաստատ համոզված եմ, որ մենք կարող ենք հարձակվել: Չեմ խոսում մյուս Փրոնտների մասին, որովհետև ծանոթ չեմ այդ Փրոնտների զորքերին, բայց Հարավ-Արևմտյան

Ֆրոնտը, իմ համոզմունքով, ո՛չ միայն կարող է, այլև պետք է հարձակվի, և ես ենթադրում եմ, որ մենք հաջողութեան բոլոր շանսերն ունենք, որի մեջ ես անձամբ համոզված եմ»:

Այս Բրուսիլովը պարզաբանում է ռուսական Ֆրոնտի հարձակումները անհաջողության գլխավոր պատճառը և հիմնադրում է հարձակման իր նոր սլանը, որի իրագործման ղեկըրում նա հաջողութունն ապահովված է համարում. «Են կարծում եմ, մեր միջև այժմ ունեցած թերությունն այն է, որ մենք մի անդամից բոլոր Ֆրոնտներով չենք հարձակվում թշնամու միջև, որպեսզի ներքին օպերացիոն գծերով գործողություններ կատարելու առավելությունից օգտվելու հնարավորությունը մերացնենք հակառակորդի համար. այդ պատճառով էլ, նա, գործերի քանակով զգալիորեն մեզնից ավելի թույլ լինելով, օգտվում է իր երկաթուղիների դարգացած ցանցով և ըստ ցանկության իր զորքերն այս կամ այն տեղն է փոխադրում: Հետևյալները միշտ այն է լինում, որ զրոհի ենթակա տեղամասում նա նշանակված ժամանակին շարունակ ավելի ուժեղ է լինում մեզնից թե տեխնիկական և թե քանակական տեսակետից: Այս պատճառով, պնդելով թուլացվածություն եմ խնդրում իմ Ֆրոնտում էլ հարձակողաբար գործելու իմ հարևանների հետ միաժամանակ. եթե, սպասածին հակառակ, ես նույնիսկ ո՛չ մի հաջողություն չունեցա էլ, ապա առնվազն ո՛չ միայն հակառակորդի զորքերը կկասկեցնեմ, այլև նրա ղեկավարների մի մասը ղեկի ինձ կզրափեմ և այրվիսով ուժեղ չափով կհեշտացնեմ էփերաի և Կուրոպասկինի խնդիրը» (Брусилов, Мои воспоминания, стр. 17, կամ Наступление Юго-Западного фронта, стр. 80—81):

Ռազմական խորհրդի անդամները որևէ էական առարկություն չեն անում Բրուսիլովի այդ պարզ ու մշտական սլանին, բայց այնուամենայնիվ ղեկադույն գլխավոր հրամանատարի շտաբի սետը հարկ է համարում նրան նախազգուշացնել, որ Հարավ-Արևմտյան Ֆրոնտը հարձակումն իրագործելիս լրացուցիչ կերպով ո՛չ զորք, ո՛չ էլ ռազմական այլ հանդերձանք կըտանա և պետք է բավականանա իր համար արդեն նախատեսված բաժնով, որովհետև շտաբի սետի տրամադրություն տակ եղած ղեկավարները և ծանր հրետանին ու արկերը հատկացվելու են Արևմտյան և Հյուսիսային Ֆրոնտներին, իբրև գլխավոր հարված հասցնողների:

Բրուսիլովի հետևյալ պատասխանից հետո՝ հարցը համարվում է սրբաթափած. «...Ես ոչինչ չեմ իմացում, ո՛չ մի հատուկ հաղթանակ չեմ խոստանում, կրթականապես նրանով, ինչ որ ունեմ, բայց Հարավ-Արևմտյան Փրոնտի զորքերն ինձ հետ միասին կխմանան, որ մենք աշխատում ենք ընդհանուր շահի համար և հեշտացնում ենք մեր մարտական ընկերները՝ զորքը, նրանց հնարավորություն տալով խորտակել թշնամուն» (Брусилов, Мои воспоминания, стр. 179, կամ Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 80—81):

Բրուսիլովի այսպիսի վճռական ու անհողորդ դիրքը որոշ չափով փոխեց նաև Կուրուպատկինի և Էվեթաի լեզուն, որոնք ինչպես հաղորդում է նա, հայտարարեցին, թե իրենց Փրոնտում հարձակում հնարավոր է, բայց անկարելի է երաշխավորել հաջող արդյունքի համար:

Ապրիլի 1-ի ռազմական խորհրդակցությունը վերջացրեց իր աշխատանքը՝ որոշում ընդունելով, որ ռուսական երեք Փրոնտն էլ հարձակման համար անհրաժեշտ նախադրոտրամությունները պետք է ապրտեն մայիսի կեսին (հին տոմարով):

Հյուսիսային և Արևմտյան Փրոնտները գլխավոր հրամանատարների հետագա դիրքը, փառասուքն նրանց զբեթե դավաճանական դերը մայիս-հունիսի հարձակման ամբողջ ընթացքում ձիշտ հասկանալու համար խիստ բնորոշ է այն փաստը, որ հաղորդում է Բրուսիլովը ռազմական խորհրդակցությանը մասնակցող ախագ զենեւադներին մեկի մասին: Այդ «ախագ զենեւադը» այսպիսի «բարեկամական» խորհուրդ է տալիս Բրուսիլովին. «Դուք հենց նոր եք գլխավոր հրամանատար նշանակված և ձեզ ընդամեն երջանկություն է միժարկել հարձակման ջանքնելու, հետևաբար փսնագի չենթարկելու ձեր մարտական համբալը, որն աշտժ բարձր է: Ինչո՞ւ եք ենթարկում ձեզ խոշոր անախորժությունների, գուցե և պաշտոնից հեացվելու, նաև այն ռազմական օրենիը կորցնելու փսնագին, որին ձեզ հաջողվել է մինչև աշտժ արժանանալ: Եթե ես լինեի ձեր տեղը, ամբողջ ուժով կաշխատեի ամեն տեսակ հարձակողական գործողություններից փրկվել, որանք գործի ներկա դրութան պայմաններում միայն կարող են ջարդել ձեր վիղը, իսկ անձնական օգուտ չեն բերի ձեզ»: Բրուսիլովի պատճառարանությունը, թե ինքը հետամուտ է իր ուժերի չափ գործել միայն «Ռուսաստանի օգտին և ուրիշ ոչինչ», անհասկանալի է մնում «ախագ զենեւ-

րալին», որը թոթովում է ուսերը, կարեկցությամբ նայում էր «խորհուրդը» չմարտող խոսակցին և հեռանում (Брусилов, Мои воспоминания, стр. 180):

Կարելի է չկասկածել, որ այսպես էին դատարկ ջարականոց սահալաթիվով ախազ ու կրտսեր զենեւաւորներ, և դրանք էին, որ պիտի նախադատարանեին և իրազորմէին իրենց սրեւմտյան դաշնակիցներին՝ Անգլիայի և Ֆրանսիայի հետ ծրագրոված ընդհանուր հարձակումը ալտարո-դերմանական բանակների վրա:

Արեւսեւր ապրիլի 11-ին (24-ին) այդ հարձակման մասին հրահանգ ուղարկեց երեք Փրոնտի գլխավոր հրամանատարներին՝ այսպես ձեւակերպելով ապրիլի 1-ը ռազմական խորհրդակցության որոշումները.—

«1. Մեր բանակների առաջին գործողությունները ընդհանուր նպատակն է հարձակման սնցեւել և գրոհել գերմանական ալտարիական զորքերի վրա:

2. Գլխավոր հարվածը հասցնելու են Արեւմտյան Փրոնտի բանակները. Հյուսիսային և Հարավ-Արեւմտյան Փրոնտները բանակներն աջակցութուն են ցույց տալիս, պատշաճ եռանդով և հատուտակամությամբ հարվածներ հասցնելով, ինչպես թշնամու դատափորության մեջ մասնակի ճեղքումներ կատարելու, այնպես էլ իրանց առաջ գտնվող հակառակորդի ուժերը սլաքության մասնելու համար»:

Ապա հրահանգում նշվում է, որ Արեւմտյան Փրոնտը հակառակորդին գլխավոր հարվածը հասցնելու է Վերնի ուղղությամբ, մասնանշվում է նաեւ Հյուսիսային Փրոնտի հատվածի ուղղությունը, որից հետո ասված է. «Հարավ-Արեւմտյան Փրոնտը իր ամբողջ դատափորության ուսինում հակառակորդին տաղնապի ենթարկելով, գլխավոր գրոհ է դիմում Ց-րդ բանակի զորքերով Լուցկի ընդհանուր ուղղությամբ» (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 81):

Ռուսական գլխավոր շտաբի պետի այդ հրահանգը, որի գլխավոր կետերը բերեցինք վերեւում, այսպիսի գնահատություն է ստանում զնդապետ Վետոչնիկովի կողմից, որի շատ անգամ նշված աշխատությունը Բրուսիլովյան ճեղքումի մասին առայժմ միակ ուսումնասիրությունն է այդ հարցի նկատմամբ ռազմական-մասնագիտական տեսանկյունով: Թեւեւ հրահանգում խոչոր օպերացիա էր նշված, գրում է Վետոչնիկովը, րայց դրա մեջ սրակասում էր մի հիմնական բան. «Գլխավոր

Հրամանատարութեան օպերացիայի խղճան արտացոլող կոնկրետ խնդիրներ Փրոնտները չստացան, և մեկը մյուսից մեկուսացած Փրոնտային հարվածները բացառում էին դրանց փոխադարձ գործակցութիւնը» (Л. В. Ветошников, Брусиловский прорыв, стр. 25):

Մենք կտեսնենք, որ եթե հրահանգում պակասում էր երեք Փրոնտի սերտ գործակցութեան խղճան, ապա իրականութեան մէջ, հարձակումը կենսադժուրեւի այդ գործակցութիւնը երեք Փրոնտի բանակների գլխավոր հրամանատարներէ միջև, նրանց դուրսէ միջև լիովին բացակայում էր:

Ապրիլի 1-ի (14-ի) ռազմական խորհրդակցութիւնից հետո՝ զենեւալ Ռոուսիւովն ապրիլի 5-ին (18-ին) իր մօտ է հրավիրում իր Փրոնտի բանակների հրամանատարներին և նրանց շտաբների պետերին և մանրամասն ծանոթացնում է Հարավ-Արեւմտեան Փրոնտի խնդիրների և անելիքների հետ: Ներկա էին՝ Ծ-րդ բանակի հրամանատար գեն. Կալեդինը, 11-րդ բանակի հրամանատար Սախարովը, 7-րդ բանակի հրամանատար Շչեքերաշովը և 9-րդ բանակի ժամանակավոր հրամանատար Կրիմովը (հիմաւդ Լեչիցկու փոխարեն):

Համառոտ ծանոթանալով խորհրդակցութեան հարցերին, օգտակելով հենց այն տեղեկութիւններէ, որ այդ մասին հարգում է Ռոուսիւովն իր «Հիշողութիւններում»:

«Ես չարդրեցի նրանց դործի դրութիւնը և իմ որոշումը՝ անսպաժման մայիս ամսին հարձակման անցնելը»: Նրբ զենեւալներից մեկը փորձում է առարկել տվյալ պայմաններում հարձակման հնարաւորութեան գեմ՝ հետևում է այսպիսի պատասխան. «Ես բանակների հրամանատարներին հաւաքել եմ ո՛չ թե նրա համար, որ վճռենք Փրոնտի բանակների ակտիւ կամ պասիւ գործողութիւնները եղանակի հարցը, այլ նրա համար, որ անձամբ հրաման տամ հակառակորդի վրա գործելու նախապատրաստման մասին, դրոհ, որի վերաբերյալ ես անդարձ որոշում ընդունել եմ: Հետևաբար, անհրաժեշտ է տվյալ դեպքում քննել այն հարցը, թե առաջիկա հարձակման ժամանակ ի՞նչ դեր է բաժին ընկնում բանակներից ամեն մեկին և խստորեն համաձայնեցնել նրանց գործողութիւնները»:

Թշնամու վրա գրոհելու այն կարգը, որ այդ խորհրդակցության մեջ շարադրեց Բրուսիլովը, «բառական խոշոր չափով տարածատու էր այն կարգին, որը, գերմանացիների օրինակով, պատերազմի այդ մոմենտում բացառապես պետքական էր համարվում պողիցիոն (դիրքային) պատերազմում հակառակորդի ֆրոնտը ճեղքելու համար»:

Գերմանացիք ճակատային գրոհը հաջողությամբ ավարտելու համար մշակել էին իրենց հատուկ եղանակը: Այն կետում, նկատում է այդ առթիվ Բրուսիլովը, որտեղ ենթադրվում էր ճեղքել հակառակորդի ֆրոնտը, կենտրոնացվում էին հրետանու հակադրական խմբեր և խոշոր հեռակային ռեզերվներ: Ապա սկսվում էր գրոհի նախապատրաստումը ուժգին հրետանային կրակով, որով քանդվում էին լարավաղույները և ոչնչացվում էին թշնամու ամրությունները և կենդանի ուժը: Այդպիսի պայմաններում հետևակի գրոհը հրետանային կրակի պաշտպանութան տակ մերձանում էր հաջողությամբ, ճեղքվում էր ֆրոնտը և հետզհետե ընդարձակվում էր այն, հակառակորդն ստիպված էր լինում հեռանալ և այն կետերից, որոնք գրոհի էին ենթարկվել:

Հենց գրոհի այդ եղանակը կիրառելով է, որ 1915 թ. ընթացքում գերմանացիք մեծ հաջողություններ ունեցան ռուսական ֆրոնտում: Բայց այդ հաջողությունները հասկանալու համար՝ իրավամբ նշում է Բրուսիլովը, պետք է նկատի ունենալ նաև այն, որ «...1915 թ. մեր ամրացրած շերտերի կառուցվածքն ամեն քննադատությունից ցած էր, մենք հակադրեցության ո՛չ մի նպատակահարմար միջոցի չէինք գտնում, ծանր հրետանի համարյա բոլորովին չունեինք և, մերձապես, ամենազլխափուրը— մենք ընդհանրապես ո՛չ մի հրադենի պաշար չունեինք: Իսկ այն դեպքերում, երբ հակադրեցության համապատասխան միջոցներ ձեռնարկվում էին, մերևում նշված եղանակով ֆրոնտի ճեղքումը հաջողություն չէր ունենում»:

Գրոհի այդ եղանակի հիմնական բացն այն է, որ օդային հետախուզության գոյության պայմաններում դրա նախապատրաստությունը անկարելի է գաղտնի պահել: Հրետանու բոլոր տեսակների, հրադենի պաշարների բերելը և տեղափոխելը, մյուս ուղղակի պատրաստությունները, պլացդարմի կառուցումը, որը հնարավորություն է ստեղծում առաջավոր խրամատները մոտենցել հակառակորդի խրամատներին 200—300

բայցի վրա,—կարելի է վերջացնել ո՛չ չուտ, քան 6—8 շաբաթում: Այդ ժամանակամիջոցում հակառակորդը կարող է ճշտությամբ որոշել դրոշի կետը և համապատասխան միջոցներ ձեռք առնելով, կանխել Փրոնտի ձեղքման վտանգը:

Գրոշի գերմանական այդ եղանակի մասին վերևում շարադրված եզրակացությունը հանգել էր միայն Բրուսիլովը, իսկ Հյուսիսային և Արևմտյան Փրոնտների գլխավոր հրամանատարները հենց այդ եղանակով էլ շարունակում էին ղեկավարվել և իրենց հարձակման նախապատրաստությունները այդ ոգով էլ կատարում էին, ամեն մի Փրոնտի համար հարվածի մեկ կետ ընտրած ունենալով:

Իսկ թե Բրուսիլովը Հարավ-Արևմտյան Փրոնտում դրոշի ինչ նոր եղանակ էր ծրագրում կիրառել, գերմանական եղանակի նշված հիմնական թերությունից խուսափելու համար, պատմենք իր խոսքերով.—

«...Ես հրամայեցի, որ ինձ հանձնված Փրոնտի ո՛չ թե մեկ, այլ բոլոր բանակներում նախապատրաստեն մեկական հարվածային տեղամաս, իսկ բացի դրանից որոշ կորպուսներում ամեն մեկը ընտրի իր համար հարվածային տեղամաս և այդ բոլոր տեղամասերում անհարապ սկսեն հողային աշխատանքները՝ հակառակորդին մոտենալու համար: Սրա շնորհիվ ինձ հանձնված Փրոնտում հակառակորդն ալպյախի հողային աշխատանքներ կտեսնի 20—30 տեղում, և նույնիսկ վախատալները (перебешечики) ի միմակի չեն լինի հակառակորդին այլ բան հաղորդելու, քան այն, որ տվյալ տեղամասում դրոշ է նախապատրաստվում: Այսպիսով, հակառակորդը հնարավորությունից զրկվում է մեկտեղ հավաքելու իր բոլոր ուժերը և չի կարող խմանալ, թե որտե՞ղ է հասցվելու նրան գլխավոր հարվածը: Ես մեծել էի գլխավոր հարվածը հասցնել Ց-րդ բանակի միջոցով Լուցկի քաղաքի ուղղությամբ, որտեղ էլ ուղարկում էի գլխավոր ռեզերվները և հրետանին, բայց մոռացած բանակներն էլ պետք է ամեն մեկը թեկուզ և երկրորդական, բայց ուժեղ հարվածներ հասցնեին, և վերջապես ամեն մի կորպուս իր մարտական տեղամասի որևէ կետում կենտրոնացնում էր իր հրետանու և ռեզերվների ըստ հնարավորին մեծ մասը, որպեսզի ամենաուժեղ կերպով իր վրա մեխեր իր դեմ կանգնած գործերի ուշադրությունը և նրանց ամբողջներ Փրոնտի իր տեղամասին»:

Բրուսիլովը դրոհի իր այս նոր եղանակն անխոցելի չէր համարում, այլ նշում էր, որ սա էլ իր հավատակը կոշածը, իր թեթությունն ունի, որ սրա կիրառման ժամանակ անկարելի է գլխավոր հարվածի կետում աչքան զորք ու հրետանի կենտրոնացնել, ինչպես այդ հնարավոր է միայն մեկ հարվածային գլուխքա ունենալու դեպքում: Բայց քանի որ հարավ-Արևելայան Ֆրոնտի առաջ խնդիր էր դրված թշնամուն հարվածել և նրա ուժերը կաշկանդել այն նպատակով, որ Արևմտյան Ֆրոնտը հնարավորություն ստանա իր գլխավոր հարվածը հանդուրժյամբ հասցնելու, այդ պատճառով Բրուսիլովը դառնում էր, որ «հարկավոր է ընտրել գործողությունների այն պլանը, որը տվյալ դեպքի համար ամենից ավելի օգտակար է, այլ ո'չ թե կուրորեն հետևել գերմանացիներին»:

Բրուսիլովին հաջողվում է խորհրդակցության ընթացքում ցրել իր բանակների հրամանատարներին որոշ տարախույսները, հանդուստցնել նրանց և հավատ ներշնչել դեպի իր նոր պլանի նըպատակահարմարությունը և հաջող արդյունքները: Ռազմական նախապարտադրությունները ավարտելու համար վերջնական ժամկետ է նշանակվում մայիսի 10-ը (23-ը), ապա խորհրդակցությունը փակվում և առաջ՝ Բրուսիլովը հայտարարում է, որ «մայիսի 10-ից սկսած, ըստ իմ հեռադրային ծանուցման, մի շարքի անց հարկավոր է բոլորովին պատրաստ լինել մահապանդին հարձակման անցնելու համար: Ո'չ մի պատրվակ և խնդիր ժամկետը երկարացնելու մասին ես ո'չ մի դեպքում չեմ ընդունելու և խնդրում եմ այս հաստատ հիշել» (А. А. Брусиллов, Мои воспоминания, 2-ое изд., стр. 180—184, կամ Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 111—114):

Նույն խորհրդակցության մեջ Բրուսիլովն ընդհանուր ցուցումներ է տալիս իր բանակների գլխավոր հրամանատարներին յուրաքանչյուր բանակի առաջիկա գործողությունների պլանը կազմելու մասին, նշելով, որ «պլանը պետք է մանրամասն մըշակվի բանակի շտաբում և նախօրոք հաղորդվի անմիջական իրադրոժողներին ո'չ միայն տեղեկացման համար, այլև այն բանի համար, որ նրանք իրանց համապատասխան եղբայրացությունները ներկայացնեն, որ կարող են օգտակար լինել և այդ սրբանի համար ուղղումներ հանդիսանալ (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 114—115):

Այսպիսով, ամեն մի բանակի գործողության պլանի պատ-

բաստման նախաձեռնությունը հանձնվում է նրա հրամանատարութեանը, բայց Բրուսիլովը պարբերաբար ղեկավարում էր ընդհանուր գործը և հիմնական ցուցումներ տալիս: Այսպես, օրինակ, ապրիլի 6-ին նա բանակների գլխավոր հրամանատարներին գրոհը կազմակերպելու մասին գրում էր. «Գրոհը պետք է կատարվի ըստ հնարավորին բանակի ամբողջ Փրոնտում... Միայն թուր ուժերով կատարվող համառ գրոհը, ըստ հնարավորին ալեկի բայն Փրոնտով, ընդունակ է իրոք կաշկանդել հակառակորդին, նրան հնարավորություն չտալ իր սեղեղանները արագ տեղափոխել» (Наступление Юго-Западного фронта... стр. 118):

Իսկ ապրիլի 7-ի հրահանգում անդրադառնալով նույն հարցին, Բրուսիլովն ավելի է կոնկրետացնում իր հրամանը, նշելով, որ «գրոհը կատարվելու է ամբողջ Փրոնտում»՝ Ստիր գետից մինչև Պրուտ գետը», ապա ավելացնում է. «Առաջիկա գործողությունների ամենամերձավոր նպատակը լինելու է ջարդել հակառակորդի կենդանի ուժը և տրեւել նրա աչժամ գրաված գերքերին» (Նալյն տեղում, էջ 122):

Ահա այսպիսի նպատակադրումով ամբողջ Հարավ-Արեւմտյան Փրոնտում սկսվում է մի լարված ու տենդային աշխատանք առաջիկա հարձակումը նախապատրաստելու համար:

Անհրաժեշտ էր ամենեւեց առաջ ճշգրիտ տեղեկություններ հավաքել հակառակորդի ամրացրած գերքերի և գորգի թվի ու դասավորութեան մասին: Հետախուզութեան թուր միջոցներն օգտագործելով՝ հաջողվում է պարզել, թե այստար-գերմանական ո՞ր զորամասերն են տեղավորված Բրուսիլովի բանակներին դեմ, ապա իմանալ, որ գերմանացիներն իրենց գորգից մի քանի դիվիզիա փոխադրել են Փրանսիական Փրոնտ, իսկ ավրա-տրիայից-իտալական Փրոնտ: Այդ հնարավոր էր համարվել այն պատճառով, որ հակառակորդն այս Փրոնտում ամեննին հարձակում չէր սպասում, բացի զբոսից նա ձմեռաւ և զարնան ամիսներին օգտագործել էր երկարամե հանգիստը, խոշոր ուղմական գործողությունների դադարում և շատ լավ ամրացրել էր իր գերքերը:

Հախաքած տեղեկությունների համաձայն՝ ալստրո-գերմանական գերքերը Հարավ-Արեւմտյան ամբողջ Փրոնտի երկարութեամբ կազմված էին ո՛չ պակաս քան երեք ամրացված շեր-

տից, որոնք իրարից հեռու էին մոտավորապես 3-ից մինչև 5 վերստ: Ամեն մի շերտն էլ իր հերթին կազմված էր մի քանի շարք խոր խրամատոններից, որոնց միջև տարածությունը 150—300 քաշլ էր: Ապա կառուցված էին մեծ քանակությամբ բլինդաժները և այլ ամրություններ, ապաստարաններ, որ շատ ամուր ու հարմարավոր էին, հրամանատարական կազմի համար նույնիսկ կահավորված էին կոմֆորտով: Դիրքերի ամեն մի ամրացրած շերտը պաշտպանված էր փշալարերի շատ հիմնական ցանցով, առաջին շերտի փշալարերի ցանցը կազմված էր 19—21 շարք ցցերից:

Բրուսիլովը խոսելով ախտորոգելիքական դիրքերի ուղիմախան-տեխնիկական սարքավորման մասին, հանդում է այսպիսի եզրակացության. «Ընդհանրապես ախտորոգելիքական այդ աշխատանքը ամրությունների ստեղծման դրծում ապրել-ցալիչ կերպով հիմնական էր և կատարված էր դրքերի անընդհատ աշխատանքով ալիլի քան 9 ամի ընթացքում» (Брусиллов, Мои воспоминания, стр. 187—188):

Նույն խնդրի մասին Հարավ-Արևմտյան Փրոնտի բանակների ինժեներական մասի պետ գեներալ Վերիչկոն նկատում է. «Հասկառակորդը իր դիրքերի ամրացման համար բախականաչոփ ժամանակ ուներ, նա դործի մեջ էր գրավել լախպույն ինժեներական ուժեր, օգտագործել հարուստ տեխնիկական միջոցներ և շատ փող ծախսել»: Ապա նա նշում է, թե անհրաժեշտ է որոշ եզրակացություններ անել այդ բոլորից այն մասին, թե «ինչպես է հարկավոր մարտի արդի պայմաններում ամրացնել մեր դիրքերը» (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 101):

Նույն կարծիքին է այդ մասին նաև Հարավ-Արևմտյան Փրոնտի նշանավոր դրոհի նորագույն ուսումնասիրողը, գնդապետ Վեստչնիկովը, որը գրում է. «1915—1916 թ. թ. ձմեռվա և գարնան հարաբերական հանդարտության տևական շրջանը հակառակորդին հնարավորություն տվեց օգտագործել իր լավագույն ինժեներական ուժերը, հարուստ տեխնիկական միջոցները և բախական ուժեղ ամրացրած դիրք ստեղծել» Ա. В. Ве-тошников, Брусилловский прорыв, стр. 30):

Բրուսիլովյան դրոհին նախիված արխիվային գոլումենտները վերջերս հրատարակված ժողովածվում նշվում է ախտորոգելիքական դիրքերի մի այլ առաջնություն ևս, այն է՝

«...Հիմնալի սարքավորումը սանկտաբուրական և կենցաղային տեսակետից» (Наступление Юго-Западного фронта, стр. 16):

Եթե նկատի ունենանք և այն, որ «...ռուսական ղեկավարող զորքի չափով ղեկավար էին ախտորոշական ամբողջություններին ինչպես ուժի, այնպես էլ կենցաղային պայմանների տեսակետից» (Л. В. Ветошников, Брусиловский прорыв, стр. 35), այն ժամադրակ հասկանալի կլինի, թե ինչո՞ւ շատերին անհավատալի էր ախտորոշումներն առկա ղեկավարի ճեղքումը: «Բայց ես հավատացած էի, որ այնուամենայնիվ հնարավորություն կա լիովին հաջող կերպով ֆրոնտի ճեղքման խնդիրն իրագործել նաև այլ-պիսի ծանր պայմաններում», — ասում է Բրուսիլովը:

Հնարավորություն առաջին պայմանը հարվածի անսկսկալ լինելն էր թշնամու համար, քանի որ ըստ Բրուսիլովի նոր պլանի գլխից լինելու էր ֆրոնտի լազմաթիվ կետերից, իսկ Երկրորդ պայմանն այն էր, որ հակառակորդի ուժերը թուլացած էին, նրա զորքի մեկ մասն այլ ֆրոնտներ էր փոխադրված: Վերջին հանգամանքի կարևորությունը չէտեսլով, Բրուսիլովը նկատում է, թե ինքնին հասկանալի է, որ «ամբողջություններն ինչքան էլ որ ուժեղ լինեն, առանց պատշաճ կենդանի ուժի չեն կարող հեռ մղել գլխից» (Брусилов, Мои воспоминания, стр. 188—189):

Իսկ կենդանի ուժի փոխհարարերությունը գլխից սկսելու մոմենտում, այսինքն մայիսի 22-ին (հունիսի 4-ին) այսպես էր —

ալին և թուր

8-րդ բանակի ուժերն էին —	224944
նրա դեմ կանգնած հակառակորդները —	147300
11-րդ բանակի ուժերն էին —	130621
նրա դեմ կանգնած հակառակորդները —	132600
7-րդ բանակի ուժերն էին —	113354
նրա դեմ կանգնած հակառակորդները —	84540
9-րդ բանակի ուժերն էին —	164424
նրա դեմ կանգնած հակառակորդները —	111000
20-րդ բանակի ուժերն էին ընդամենը —	633343
հակառակորդի ուժերն էին ընդամենը —	475440

(Л. В. Ветошников, Брусиловский прорыв, стр. 56, կամ Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 19): Ախտորոշումը

նախան ուժերը մոտավորապես նույն չափ են հաշվում նաև Բրուսիլովին ու Հարավ-Արևմտյան Փրոնտի բանակների զենեկաբանական ծախսերը: Առաջինի հաշվով հակառակորդն ունի՝ 450000 տվին և 30000 թուր (Брусиллов, Мои воспоминания, стр. 187), իսկ երկրորդի հաշվով— 450000 տվին և 31000 թուր: Վերջինիս տվյալները համաձայն ուսանական չորս բանակի թվական կազմը, առանց 126-րդ հետևակային և 3-րդ Կովկասյան կազակային դիվիզիաների, հետևյալն էր.— 13593 սպա, 526995 տվին և 60036 թուր, կամ ընդամենը— 600624 (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 197 и 199):

Այսպիսով, Հարավ-Արևմտյան Փրոնտում ուսանական բանակներն ընդհանուր առմամբ որոշ թվական գերակշռություն ունեին ախտորոգեբանական ուժերի նկատմամբ, հակառակի նկատելի էր 8-րդ բանակի ուժերի գերազանցությունը, որը բնական էր Փրոնտի աջ թևը և պետք է գլխավոր հարվածը հասցնեի հակառակորդին Լուցկի ուղղությամբ, և 9-րդ բանակինը, որը բռնում էր Փրոնտի ձախ թևը՝ Ռումինիայի սահմանի մոտ, և որի հաջողությունը պետք է մղեր այդ երկրին Անտանտի կողմը:

Սակայն ախտորոգեբանական դորքը տեխնիկապես անհամեմատ ավելի նպաստավոր դրություն մեջ էր, քան ուսանականը: Բրուսիլովին այդ մասին ասում է. «Հակառակորդի առավելությունը մեր հանդեպ այն էր, որ նրա հրետանին ավելի բազմաթիվ էր մերից, հատկապես մեր ծանր հրետանուց, բայց դրանից, նա գնդացիներ անհամեմատ ավելի չափ ուներ, քան մենք» (Брусиллов, Мои воспоминания, стр. 1):

Բրուսիլովի պնդումը հաստատող թվական տվյալները, մասնավորապես ծանր հրետանու նկատմամբ, հետևյալն են.

8-րդ բանակի ունի թեթև հրետանի—	640,	ծանր հրետանի—	76
Հակառակորդն » » »	— 375,	» » »	— 174
11-րդ բանակն » » »	— 360,	» » »	— 22
Հակառակորդն » » »	— 312,	» » »	— 159
7-րդ բանակն » » »	— 322,	» » »	— 23
Հակառակորդն » » »	— 264,	» » »	— 62
9-րդ բանակն » » »	— 448,	» » »	— 47
Հակառակորդն » » »	— 350,	« » »	— 150

Չորս բանակն ընդամենը ունեին՝ թեթև հրետանի— 1770, ծանր հրետանի— 168:

Հակառակորդն ընդամենն ունեւր՝ թեթև հրետանի— 1301, ծանր հրետանի— 545 (Ա. В. Ветошников, Брусилловский прорыв, стр. 65, կամ Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 19):

Այստեղ—գերմանական բանակի ղեկավարները թվի մասին լրիվ տեղեկություններ չկան, ուստի անկարելի է որևէ համեմատություն անել:

Այդ աննպատակ հանգամանքները հաղթահարելու համար՝ Բրուսիլովը մեծ աշխատանք ծախարեց: Ամեն ջանք թափվեց Ֆրոնտի բոլոր բանակների դիրքերն ըստ հնարավորին կարգավորելու և ամրացնելու համար: Թեև չհաջողվեց ուսումնական դիրքերը ամստեղ—գերմանականի ռազմական—տեխնիկական մակարդակին հասցնել, «բայց այնուամենայնիվ ուսումնական բանակը իր ֆրոնտում մի շարք ամրացրած դիրքեր ունեւր, որոնք հակառակորդի հարձակման ժամանակ ընդունակ էին համառ դիմադրություն ցույց տալու», — վկայում է հարցն ուսումնասիրող ռազմական մասնագետը (Ա. В. Ветошников, Брусилловский прорыв, стр. 35):

Մեծ խնամքով ու եռանդով կատարվեցին նաև գրոհի իրագործման հետ կապված մի շարք այլ ռազմական պատրաստություններ, որոնց առթիվ բազմաթիվ հրահանգներ սրվեցին բանակների հրամանատարներին, կազմակերպվեցին շատ ստուգումներ: Այսպես, օրինակ, բազմաթիվ հետախուզություններ (այդ թվում նաև օդային հետախուզություն) հիման վրա կազմվեց ամստեղ—գերմանական դիրքերի ամենամանրամասն սխեման (1 դմ:—250 սաժենի մասշտաբով) և բաժանվեց բոլոր հրամանատարներին ներառյալ վաշտապետները: Հրետանու դասավորման և գործողության, նրա և հետևակի կապի հարցերը ո՛չ միայն խիստ մանրամասնորեն և խնամքով մշակվեցին, այլև թիվերով, որտեղ կառուցվեցին ամստեղ—գերմանական դիրքերի նման տեղամասեր, կատարվում էր զորքի գործնական ուսուցում, տեղի էին ունենում հետևակի և հրետանու միասին ճեղքում կատարելու գործողությունները փորձեր և այլն: Գրոհի ամբողջ նախապատրաստությունը դադանի պահելու համար բոլոր կառույցները կառավարվում էին հատուկ սարաների միջոցով, նույնիսկ ծածկագրած հեռագրերն էլ նույնպես:

մինչև հարձակման օրը, իսկ թշնամու դիրքերի ճեղքման պլանը հայտնիած էր միմիայն լանդներին գլխավոր հրամանատարներին (А. В. Ветошников, Брусиловский прорыв, стр. 47—15 և Брусилав, Мои воспоминания, стр. 189—190):

Եռնյն նպատակով դորքը տեղափոխված էր թիկունքում և միայն գրոհից մի քանի օր առաջ՝ գեղեկով մաս-մաս փոխադրվեց մարտական դիմը:

Հարավ-Արևմտյան Փրոնտի կարիքները գրոհի ընթացքում սպասարկելու համար՝ լավարար հաջողությամբ ընթացավ նաև թիկունքի աշխատողներին կազմակերպումը. դրան աջակցի է դավադրացուն է գալիս հարցն արխիվային նյութերի հիման վրա ուսումնասիրող զննարկող վետերինակովը, որը գտնում է, որ տանիտարական դործի դրվածքը, Փրոնտին սպառնալիք էր, պարեն և ֆուրած մատակարարելու դործը կարելի է լավարար համարել (А. В. Ветошников, Брусиловский прорыв, стр. 58—65):

Գրոհի նախադրարատական աշխատանքների մեջ բացառիկ նշանակություն ուներ, իհարկե, Փրոնտի ամեն մի բանակի գործողությունների պլանի մանրամասն մշակումը, երկես ու նենադությունը ամբողջ Փրոնտի ընդհանուր պլանը և ամեն մի բանակի հատուկ խնդիրն այն պլանը կենսագործելու մեջ:

Արդեն սարկելի կեսերին բանակներին գլխավոր հրամանատարները իրենց պլանները ներկայացրին Բրուսիլովին ի հաստատություն. դրանց բննարկման և հաստատման շուրջը բազմաթիվ հարցեր ծագեցին, գրադրություններ և բացատրություններ ակալեցին Բրուսիլովին և իր բանակներին ղեկավարների միջև, որ շարունակվեցին մինչև գրոհի նախօրյակը՝ մայիսի կեսերը:

Բրուսիլովը պլանների մեջ փոփոխություններ և ուղղումներ մտցնում էր, երբեք ունենալով ամբողջ Փրոնտի գործողությունների հարձակողական ակտիվ բնույթը և հետամտած ընդհանուր նպատակը: Այսպես, օրինակ, Ց-րդ բանակի պլանում Կալեդինը թեև նշվում էր Լուցկի ուղղությամբ կատարվելիք գլխավոր հարվածի խնդիրը, բայց ամբողջ ակտիվությունը դրվում էր բանակի կենտրոնի վրա, անգործության մասնակցությունը երկու թևը: Բրուսիլովը չի համաձայնում գործողության այդ եղանակի հետ և փոխել է տարիս այն, հետևյալ ցուցումն անելով. «Հարվածային գրուսպայի երկու թևում»

30-րդ և 32-րդ կորպուսները նույնպես հարձակում են դործում, իսկ ձեր աջ Փրանզկն ծայրին դործելու է հեծերազորային մասան: Գտնում եմ, որ այս պայմաններում ո՛չ մի ռիսկ էլ չկա. իսկ եթե ռիսկ կա՛ էլ, է՛հ, առանց ռիսկի անկարելի է գլուխ հանել պատերազմում: ... Հարձակվելով և գրոհելով՝ հարկավոր է ամեն ինչ բախտախաղի դնել, և առանց հետ նայելու, ի՛նչ գնով էլ որ լինի հաղթության ձգտել: Հե՛տ չնայել, ո՛չ էլ շուրջը, այլ միայն հառա՛ջ: ... Հասել է ժամանակը փառքել թշնամուն և նրան քշել մեր սահմաններից» (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 132):

Բրուսիլովի ցուցումների համաձայն փոխվում է նաև 11-րդ բանակի գլխավոր հրամանատար Սախարովի պլանը, որն սկզբում նախատեսում էր երկու ուղղությամբ թույլ միատեսակ հարձակ: Բրուսիլովի անունից Փրանտի շտաբի պետը հայտնում է Սախարովին, որ անհրաժեշտ է մեկ ուղղությամբ ուժեղ հարձակ կազմակերպելու գիծ րանել: Թեև գնն. Սախարովը սկզբում պաշտոնաձևից իր պլանը, բայց հետո համաձայնից Բրուսիլովի ցուցումների հետ և ընդունեց մեկ ուղղությամբ հարձակելու առաջարկը, այն է՝ դեպի Լվով: Այդ առթիվ նա գրում էր Բրուսիլովին. «... Այդ հարվածը իր կողմը կդրավի հակառակորդի ավելի կամ պակաս նշանակալի ուժերը և դրանով կհնչուացնի գլխավոր հարված հասցնող 8-րդ բանակի խնդրի կատարումը» (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 152—153):

Ռումինական սահմանի մոտ դործող 9-րդ բանակի գլխավոր հրամանատար Լեչիցկին ծրագրում էր գլխավոր հարվածն ուղղել հակառակորդի դեմ Դնեստր գետից հարավ, այդպիսով սպառնալիք ստեղծել Չերնովից կարևորագույն երկաթուղային հանգույցի համար, սպառ միտամանակ իր ձախ թևի տևելով դործողություններով՝ Ռումինային կանգնեցնել Ամստանտի հետ միանալու անհրաժեշտության առաջ: Մասկան նա գլխավոր հարվածի համար նկատի ուներ երկու տեղամաս և ծրագրում էր ըստ հնարավորության ընտրել մեկը կամ մյուսը: Բրուսիլովը և իր շտաբի պետ Կրեմրովսկին այդ առթիվ պնդում են, որ անսպաժման պետք է ընտրել գլխավոր հարվածի մեկ տեղամաս և կոնկրետ մասնանշում են այն: «Չեմ կարող համաձայնել երկու տեղամասի ընտրության հետ: Պետք է որոշել որևէ մեկը: Մասնանշում եմ Օնուտ-Դորրոնտովցի տեղամասի վրա իբրև

ամենաօգտավետի», — գրում էր Լեչեցկուն Բրուսիլովը (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 166 и 168):

Զ-րդ բանակի հյուսիսային հարևանի՝ 7-րդ բանակի խնդիրներն համեմատ էին, նրա գլխավոր հրամանատարի՝ գեներալ Շչեքերաշովի պլանի մասին Կլեմբուսկու մի քանի դիտողությունները լսելով, Բրուսիլովը իր համանությունն է տալիս այդ պլանին, սակայն վերջնական հաստատման ներկայացնելուց առաջ՝ խորհուրդ է տալիս մեկ էլ ստուգել իր պլանը, «որպեսզի կարելի լինի դրոշմ կենսազորքն էլ ամենաօգտավետ պայմաններում, հատկապես ուշադրության արժեքով այն միջոցների սահմանափակությունը, որ մենք մեր տրամադրությունն ամրանեցնելու գլխավոր համար» (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 159, 160 и 162):

Բրուսիլովը Հարավ-Արևմտյան Ֆրոնտի նախապատրաստության մասին ամփոփումներն անելով, այսպես է գծագրում իր ընդհանուր խնդիրները և իր բանակներից ամեն մեկի դերն այդ խնդիրներին լուծման մեջ. «... Իմ մտադրություններն այն էին, որ այնքան ուժեղ կերպով կաշկանդեի իմ դեմ կանգնած հակոտնորդի գործի գործառնելը, որ նա ոչ միայն չկարողանար իմ Ֆրոնտից ոչինչ նետել մյուս Ֆրոնտները, այլ, ընդհակառակը, ընդհանրապես լինեի որևէ բան ուղարկել նաև իմ Ֆրոնտը: Այդ ժամանակ էս միայն մտածում էի այն մասին, որ լավագույն ձևով շարժվեի Եվրոպին (Արևմտյան Ֆրոնտի գլխավոր հրամանատարին: — Վ. Ռ.), որի վրա ամենամեծ հույսեր էին դրվում և որին այդ պատճառով էլ մատակարարեցին Կայսերի տրամադրության ստակ եղած բոլոր միջոցները: Այս նկատառումներով 8-րդ բանակը, իրեն Արևմտյան Ֆրոնտի ամենամոտիկ հարևանը, նշանակվեց Հարավ-Արևմտյան Ֆրոնտի գլխավոր հարված հասցնող դեպի Լուցկ—Կովել: Այնուհետև էս մեծ նշանակություն էի տալիս 9-րդ բանակին, Ռուսիսկայի հարևանի, հաջորդությամբ, Ռուսիսկայի, որը տատանվում էր, թե ո՛ւմ կողմն անցնի: Իսկ ի՛նչ վերաբերում էր 7-րդ և 11-րդ բանակներին, էս նրանց երկրորդական նշանակություն էի տալիս: Դրա համեմատ էլ էս բաշխել էի իմ ռեզերվները և տեխնիկական միջոցները» (Брусиллов, Мои воспоминания, стр. 192):

Երբ այս ոգով Հարավ-Արևմտյան Ֆրոնտում ամեն ինչ նախատեսված ու համարյա պատրաստված էր, անակնկալ հանդամանքներն անհրաժեշտություն ստեղծեցին, որ Արևմտյանի փո-

խաբերն Հարախ-Արեմայան ֆրոնտն սկսի հարձակումը, թեև առաջինի գործողությունները և դերը Հարոնախիում էին նկատվել իբրև էական ու մնական:

Մայիսի 6-ին (19-ին) սոխաբլադիք ուժեղ դրոհ սկսեցին Տրենախնոյի խաղաղական բանակների վրա, նախապես ունենալով կենսադժուրդել իտալիայի վճռական ջախջախման իրենց պլանը: Ասխորիական հարվածն աչքառն ստատիկ էր, որ նեղն ընկած խաղաղական գլխավոր հրամանատար Կադորնան արդեն մայիսի 5-ին դրոհ էր ժոֆրեն, թե «խաղաղական բանակի վրա լուրջ հարձակում է տեղի ունենում Տրենախնոյում և որ նա երջանիկ կլինեիր, եթե ուսական հարձակումն ըստ հնարավորին կարճ ժամանակում սկսվեր»:

Մայիսի 10-ին (23-ին) Կադորնան դիմում է դեն. Ալեքսեյովն նույն խնդրով և նշում է, որ «Ռուսաստանի նման գործողությունը լիովին կհամապատասխաներ դաշնակիցների միջև կնքված պայմաններին» փոխադարձ օգնության մասին, և որ այդ հարկավոր է անել «ոչ միայն իտալիայի շահերի, այլև ըստ դաշնակիցների շահերի համար», այսպես, սպասելով է նա, իտալիան կզբաղվեր դաշնակիցների ծրագրած ընդհանուր հորձակմանը մասնակցելու հնարավորութունից:

Մայիսի 13-ին (26-ին) խաղաղական թաղավորը հեռագրով խնդրում է Նիկոլայ II շտապեցնել Հարախ-Արեմայան ֆրոնտի բանակների հարձակումը: Խաղաղական զերադույն հրամանատարությունը նույն հարցով մի քանի այլ դիմումներ էլ է անում ֆրանսիական և ուսական կայսերներին, սկսվում են շտապ գրագրություններ և բանակցություններ դաշնակիցների միջև, որի հետևանքով արագորեն լուծում է ստանում Հարախ-Արեմայան ֆրոնտում Բրուսիլովի բանակների հարձակման անցնելու հարցը:

Գնեբալ Ալեքսեևը, ուսական զերադույն գլխավոր հրամանատարի գլխավոր շտաբի պետը, մայիսի 21-ին այսպես է ձևակերպում այդ շտապ որոշման խթանները և ուսական բանակների հարձակման նոր կարգը. «Իտալացիների համառ խնդիրը... մեզ հարկադրեց որոշում ընդունել դրոհ սկսելու մայիսի 22-ին Բրուսիլովի բանակներով. գլխավոր հարվածը՝ Լուցկի ուղղությամբ: Եվ երտը կսկսի 29-ին, բայց, գուցե, հետագանք մինչև մայիսի 31-ը, եթե Բրուսիլովի զեպրերի ըն-

թացքը այդ թույլատրելի: Կուրսորատիկներ միայն ջուլյ և անում» (Наступление Юго-Западного фронта., стр. 171, 173, 185, 193):

Բրուսիլովը համաձայնություն տվեց հարձակումն սկսելու, բայց մի պայմանով, որ «...Արևմտյան Փրոնտին էլ միաժամանակ առաջ շարժվի, որպեսզի կաշկանդի իր դեմ դասավորված զորքերը»: Սակայն նա պատասխան ստացավ, որ էվերտի հարձակումը հնարավոր է միայն հունիսի 1-ին. դեմ. Ալեքսեևը ներքան երաշխիքներ տվեց, որ այդ օրը չի փոխվի, բայց, ինչպես կտեսնենք, այդ երաշխիքը լուի խոսք մնաց» (Брусилов, Мои воспоминания, стр. 191):

Ահա արդիսի պայմաններում սկսվեց Հարավ-Արևմտյան Փրոնտի նշանավոր դրոհն ավստրո-գերմանական զորքերի վրա: Ռուսական Կայսերը գլխավոր խնդրի լուծումը կամ գլխավոր հարված հասցնելը հանձնել էր Արևմտյան Փրոնտին, իսկ Բրուսիլովին ստացել էր միայն օժանդակ համեստ խնդիր. «Նա բարենդոնորեն ձգտում էր կատարել այդ երկրորդական խնդիրը, բնդ որում բոլորովին կասկած չունենալով Արևմտյան Փրոնտի գլխավոր հրամանատար դեմ. էվերտի ապագա սարսափի մասին» (Л. В. Ветошников, Брусиловский прорыв, стр. 67):

Մայիսի 22-ին (հունիսի 4-ին) Հարավ-Արևմտյան ամբողջ Փրոնտում լուսարացին սկսվեցին մարտական գործողությունները՝ խիստ ուժեղ և սխտեմատիկ հրետանային նախապատրաստությամբ, որը սկսեց է հնարավորություն ստեղծեր հետևյալի դրոհի համար: «Հետևյալի հարձակման համար գլխավոր կասեցնող հանգամանքը, — պատմում է Բրուսիլովը, — արդարացիորեն համարվում էին լարափակոցները՝ իրենց ամբողջյան և բաղմամբով լինելու շնորհիվ. այդ պատճառով պահանջվում էր, որ թեթև հրետանու կրակով բաղմամբով անցքեր բացվեին այդ փակոցներում: Ծանր հրետանու և հրեկոցների (гаубицы) վրա խնդիր էր դրված ոչնչացնել առաջին ամրացրած շերտի խրամատները, և վերջապես հրետանու մի մասն էլ նախանշված էր հակառակորդի հրետանային կրակը ճնշելու համար»: Հրետանու այն մասը, որը կկարողանար լուծել իր առաջ դրած խնդիրը, անմիջապես իր կրակը սկսեց է ուղղել

դեպի այլ նպատակ, որի կատարումը դործի ընթացքում սոսն՝
նից սովելի անհետաձգելի կնկատվեր:

«...Բնդհանրապես հրետանու կրակը սոսնհակայական
նշանակութիւն ունի դրոշի հաջողութեան համար, հրետանին
սկսում է դրոշը և նրա սրտոշաճ նախապատրաստութեանից հե-
տո, այսինքն լարակերպութեամբ բախականչաւի քանակու-
թեամբ անցքեր բաց անելուց և հակառակորդի ամբողջունե-
լը, նրա աստատարանները և զնդացրային բները ոչնչացնելուց
հետո, պետք է ուղեկցի հետեակի դրոշը, իր խափանիչ կրակով
արդէւք հանդիսանալով թշնամու ռեզերվներէ մոտեցմանը»:

Մայիսի 22-ի հրետանային նախապատրաստութեանը վրո-
վին իր նպատակին հասաւ, հաջողութեամբ լուծեց իր վրա
դրված խնդիրները: Բրուսիլովն այդ առթիւ նկատում է. «Մեծ
մասամբ անցքեր բացված էին բախական քանակով և հոմովին,
իսկ առաջին ամբարշտոճ շերտը բոլորովին սրբւեց և իր պաշտ-
պաններէ հետ միասին բեկորներէ և հոշոտված մարմիններէ մի
կույտ դարձաւ» (Брусиллов, Мои воспоминания, стр. 194):

Բրուսիլովի գծադրած պատկերը վերաբերում է բնդհանրա-
պես ամբողջ Ֆրոնտին, սակայն, իհարկէ, տարբեր էին այդ
հաջող նախապատրաստութեան արդշունքները Ֆրոնտի զանա-
զան տեղամասերում, որտեղ դործում էին առանձին բանակնե-
րը: Մեծ էր էֆեկտը հատկապես գլխաւոր հարվածի տեղա-
մասում՝ Լուցկի ուղղութեամբ, բայց մյուս բանակներէ հրետա-
նային դրոշն էլ բախականչաւի կայուն հող նախապատրաստեց
աւլատրո-դերմանական ամբարշտոճ դիրքերի հաջող ճեղքման
համար:

Գրոշի առաջին օրերում ախտրիական և դերմանական զըլ-
խաւոր հրամանատարները, նաեւ հարձակման ենթարկված
աւլատրիական բանակներէ հրամանատարը ձեշտ չըմբռնեցին ի-
րենց սպանացող վտանդը, թեւ արդէն մայիսի 22-ին (հունիսի
4-ին) իրենց տրամադրութեան տակ ունեին Բրուսիլովի հրամա-
նը հարձակման մասին: Սակայն շուտով սխալը գիտակցվեց,
որովհետեւ դրոշի թափը, ռուսական զորքերի առաջնադասու-
թեան տեմպը և աւլատրիական ուժերի խոշոր կորուստները
ակնբեւ դարձրին կատաստրոֆիկ դրութեանը: Մայիսի 26-ին
(հունիսի 8-ին) Բեռլինում գումարված աւլատրո-դերմանական
ռազմական խորհրդակցութեանը որոշեց խտրական և Ֆրոնտ-
սխական Ֆրոնտներէ հախքել բոլոր ազատ ռեզերվները (դեր-

մանական մինչև 5, իսկ նախորդական 3—4 դիվիզիա), շտապ կարգով կենտրոնացնել ուստական 8-րդ բանակի դեմ և հակահարձակման անցնել (Л. В. Ветосников, Брусилловский про-
рыв, стр., 82—83):

Իսկ մինչ այդ Հարավ-Արևմտյան Փրոնտի չորս բանակն էլ ճեղքել էին, ճիշտ է, տարբեր չափով ու թափով, նախորդ-գեր-մանական սահմանը գերբերը և հենց առաջին օրերում խոշոր հաջողություններ էին հասել, թե թշնամու դիրքերում խորա-նալու և թե նրա կենդանի ուժին մեծ հարված հասցնելու ի-մաստով:

Ահա մի քանի տվյալներ դրոշի առաջին օրերի արդյունք-ների մասին:

Միայն մայիսի 23-ին և 24-ին Բրուսիլովի բանակները գե-րի բռնեցին 900 սար և ավելի քան 40000 զինվոր, գրավեցին 77 հրանոթ, 134 զնդացիր և 49 ուժանակ, իսկ մինչև մայիսի 27-ը դերիներին թիվը հասավ 1240 սարի, ավելի քան 71000 զինվորի: զրափված էր 94 հրանոթ, 167 զնդացիր, 53 ուժանակ և ակամանակ ու հակադիմաց չափով այլ ուղղության ախար (Брусиллов, Мои воспоминания, стр. 194):

Առանձին բանակների հաջողության մասին դադարաբար տա-լու համար բերենք հետևյալ տվյալները:

Տ-րդ բանակն առաջին 11 օրիս հարձակման հետևանքով խոշոր օպերատիվ հաջողութուն ունեցավ, ջախջախյալ հակա-ռակորդին Կովելի և Վրադիվեր-Վոլինսկի ուղղությամբ: «Ամբու-սրիացիների դիրքերը ճեղքվեցին 80 կիլոմետր ձգվող Փրոն-տում և Տ-րդ բանակի կենտրոնի կորստանքը 70—75 կիլոմետր տարածությամբ թափանցեցին հակառակորդի դատախարության խորքը», — նշում է Վեստչինկովը:

Ախտրիացիք նահանջում էին տմեհանուհատական պայ-մաններում, պանիկայի ենթարկված զինվորները փախչում էին Լուցկի միջով: Հենց նախորդական ուղղության տեղեկագրերը խիստ մոռյլ դուրսերով էին ներկայացնում իրենց ջախջախված և ցար ու ցրիվ եղած բանակի վիճակը: Այսպես, օրինակ, մա-յիսի 30-ին (հունիսի 12-ին) նշվում էր. «Ներկայումս ուստները գեռուս չեն գրավել Կովելը: Սակայն շատ կասկածելի է, թե արդյոք ընդհանրապես կկորոշանա գերմանական 10-րդ կոր-պուսը դուրս դալ Կովելը»: Խոսքը վերաբերում է օգնության շտապող գերմանական զորքերին, որոնց վրա էր միտել հույսը,

որովհետև «...ապստրիպցիների առկա սեղերվները քիչ-չատ յուրի գիտաբանության բացարձակապես անընդունակ էին» Ա. В. Ветошников, Брусиловский прорыв, стр. 92):

8-րդ բանակը գրոհի միայն առաջին երեք օրում գերի վերցրեց 922 սպա և 43625 զինվոր, զբաղեց 66 հրամոթ, 150 դնդա-յիք, 21 ականանետ և խոշոր քանակությամբ այլ ուղմական ափսր (նույն տեղում, էջ 70 և 74):

Ավելի համեստ էին 11-րդ բանակի հաջողությունները մայիսի 22-ից մինչև հունիսի 3-ը: Այնուամենայնիվ այդ բանակն էլ առաջ չարժվեց ամբողջ Ֆրոնտով և հարկադրեց հակառակորդին նահանջել աջ թևում 35—40 կիլոմետր, իսկ ձախ թևում մինչև 10—15 կիլոմետր: Մայիսի 22-ին և 23-ին հաջողվեց ձեռքի վերցնել հակառակորդի Ֆրոնտը և երկօրյա մարտերի ընթացքում գերի վերցնել 130 սպա և 5580 զինվոր (նույն տեղում, էջ 77 և 96):

7-րդ բանակը առաջին երկու օրվա մարտերից հետո ձեռքեց ապստրիական խիստ ամրացրած դիրքերը և գերի վերցրեց 243 սպա, 8711 զինվոր, իսկ մինչև հունիսի 2-ը (15) ապստրիական դիրքերի ձեռքումն ախարտվեց 50 կիլոմետր Ֆրոնտի վրա: Մայիսի 22-ից մինչև 29-ը գերիների թիվը հասավ 414 սպայի և 17000 զինվորի (հաշված են միայն բանակի երկու կորպուսի վերցրած գերիները):

«...7-րդ բանակի սկզբնական հաջողությունը նշանակալի էր, — նշում է գնդապետ Վետոշնիկովը, — բայց բանակի հրամանատարությունը չկարողացավ փնտրելու պարտություն մատնել ապստրիպցիներին, չնայած դրա համար բարենպաստ պայմաններ կային» (А. В. ветошников, Брусиловский прорыв, стр. 78—79 և 99):

Խոշոր հաջողություններ ունեցավ մայիսի 22-ից մինչև հունիսի 4-ը 9-րդ բանակը, որն իր գրոհն սկսեց դադարված հրաձակումով և մեծ պահեկա առաջ բերեց ապստրիական դիրքերի մեջ, թեև դադ, բայց թողնելուց քիչ հետո՝ թեթև քամի բարձրացավ և դադի մի մասը հետ բերեց դեպի ուռուական դիրքերը: 9-րդ բանակի առաջին օրվա գրոհի մասին, որին նախորդել էր վեցժամյա հրետանային կրակ, ապստրիական աղբյուրները հաղորդում են հետևյալը. «Ժամը 12-ին կրակը դադարեց, և ուռուական հետակը ավելի շուտ հասավ ապստրիական խրամատներին, քան ապստրիական զինվորները սղվեալ ընկերից դուրս

յատակեցին: Հունիսի 4-ի (մայիսի 22-ի) հետևանքը սարսափեցիկ էր: Համարյա ամբողջ գերքը ձեռքից կենաց»: Նշված ժամանակաշրջանում Գ-րդ բանակը խոչոր հարված հասցրեց ավստրո-դերմանական ուժերին, ոչնչացնելով կամ գերի վերցնելով դերանց 50%-ը. միայն գերիների թիվն էր 758 սպա և 37832 զինվոր: Մեծ էր նաև տերիտորիալ հաջողությունը. Գ-րդ բանակը Փրյուշտի կենտրոնում առաջ շարժվեց 50 կիլոմետր, իսկ աջ թևը՝ 15—20: Մակայն Գ-րդ բանակը հակառակորդին Բուկովինայի ուղղությամբ ընդլայն պարսուժյան չմասնած, հարվածի ուղղությամբ ընդլայն գերի Զերնովից և 7-րդ բանակի հետ գործողության միասնության չստեղծեց, այդ պատճառով ավստրո-դերմանական ուժերին հաջողվեց այդ Փրյուշտում խուսափել վերջնական ջախջախումից: Այդ վկայում են նույնիսկ ավստրիական սրահայտական տեղեկությունները. «Եթե Շչեքբաչովը և Լեչիցիին (այսինքն 7-րդ և Գ-րդ բանակների գլխավոր հրամանատարները:— Վ. Ռ.) այդ կրիտիկական օրերին չարունակեին հարձակումը ջարդված հակառակորդի վրա (կարդա՛ սակարոգերմանական դրքերի վրա:— Վ. Ռ.), դույն ամբողջ Փրյուշտը ջախջախված կլիներ» (տես Ա. В. Ветомников, Брусиловский прорыв, стр. 80, 100 и 103—104):

Հարավ-Արևմտյան Փրյուշտի առաջին տասնօրյակի այդ հաջող գրոհի ընթացքում, երբ բոլոր ուղղություններով ձեռքվեցին ավստրո-դերմանական ամբարցած գերքերը և թշնամու գեմ մղվող մարտերը մոտեցան իրենց բարձրագույն կետին, բոլորովին անգործության էին մատնված Արևմտյան և Հյուսիսային Փրյուշտները: Մասնավորապես գլխավոր համարվող Արևմտյան Փրյուշտի հրամանատար Էվերտը ո՛չ մի մտադրություն չունեց հարձակման անցնելու և զանազան պատճառներով շարունակ երկարաձգել էր տալիս գրոհի ժամկետը, ապա միջնորդություն հարուցեց Կալանի առաջ փոխելու իր գլխավոր հարվածի ուղղությունը Վիկնովից Բարանովիչի և Խվերչո փաստապես ո՛չ մի աջակցություն ցույց չափեց Բրուսիլովի բանակների հաղթական առաջխաղացությանը:

Այդպիսով, նախապես երեք Փրյուշտի համար ծրագրված ընդհանուր գրոհը փաստապես վերածվեց Հարավ-Արևմտյան

Ֆրոնտի մենամարտի՝ ախտորոշելի անախտ չարունակ աճող ուժերի դեմ: Բրուսիլովի պահանջները, որ կայանը հարկադրել էին բաժնի անմիջապես հարձակման անցման, ապա պնդումը, որ էփերաի Ֆրոնտի հարվածի ուղղութիւնը փոխելը վնասակար է, — անհետեւանք միացին, և գեներալ Ալեքսեևը Նիկոլայ II-ի անունից հունիսի 5-ին հայտնեց Բրուսիլովին, որ արդեն էփերաին թուլլատրված է հարվածի ուղղութիւնը փոխել և դրոշը նոր ուղղութիւնով սկսելու համար՝ նրան ժամկետ է տրված ամենաուշը մինչև հունիսի 20-ը: Ալեքսեևը ասաց նաև, որ «թաղաւոր կայսրի մենք արդեն չի կարելի փոխել» և իբրև միաթարանք ավելացրեց. «դրա փոխարեն մենք ձեզ կուղարենք իբրև զորավիգ 2 կորպուս»: Բրուսիլովն իրախցեղորեն պատասխանեց, թե այդ նույն ժամկետում «հակառակորդը կարող է իմ դեմ բերել տասը կորպուս» (Брусилов, Мои воспоминания, стр. 196—197):

Այդ բոլորի մասին Ալեքսեևը դեռ հունիսի 3-ին (16-ին), հատուկ սուրհանդակի միջոցով արդեն կարգադրութիւն էր ուղարկել Երեք Ֆրոնտի գլխավոր հրամանատարներին և նշել էր նրանցից ամեն մեկի անելիքն իրենի նոր դրութիւն կապակցութեամբ (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 328—329):

Ալեքսեևի, ուստիս ղեկավար շտաբի պետի վարած այդ զօրի առթիւ Բրուսիլովը դաժնութեամբ դրում է. «Ես լսել հասկանում էի, որ ցարը այստեղ ո՛չ մի դործ չունի, որովհետև ռազմական գործում նրան կարելի է մանուկ համարել, և ամբողջ հարցն այն է, որ Ալեքսեևը, թեև հիմնարկ հասկանում է, թե ինչպե՞ս է գործերի դրութիւնը և էփերաի ու Կուրոպատկինի գործողութիւնների հանցադատութիւնը, բայց... ամեն կերպ ջանում է թողարկել նրանց անդործութիւնը...»: Սակայն Բրուսիլովը համառու էր, որ «եթե լինեք ուրիշ գերագույն ղեկավար հրամանատար, այդպիսի անհնազանդութեան համար էփերան անհաւատ կհետաքրքիր և համապատասխան ձևով կրփեքան անհաւատ կհետաքրքիր ո՛չ մի դեպքում գործող փոխարինիչ, իսկ Կուրոպատկինը ո՛չ մի դեպքում գործող բանակում ո՛չ մի պաշտոն չէր ստանա»: Բրուսիլովի հետագա դիտողութիւնից երևում է, որ նրա համար որեւէ հիմք չունի, քանի որ «...այն ժամանակ գոյութիւն ունեցող ռեժիմը, պայմաններում բանակում անարատեւիւթիւնը իրականապէս էր,

և երկուսն էլ շարունակում էին մնալ Կալանի սիրված դուրս-վարները» (Брусиллов, Мои воспоминания, стр. 197 և 198):

Բրուսիլովը փորձեց Ալեքսեևիին համոզել մասնագոր նա-մակով, որի մեջ վախ էր հայտնում, թե էվերտի դիմը կարող է հասցնել այն բանին, որ «չահած ճակատամարտը տանուլ տված դուրս կդա», որ էվերտի վարժունքը վատ է ազդում իր զորքի վրա և ինքն «...արդեն երկու անոնիմ նամակ է ստացել նախազգուշացումով, որ իբր թե գեներալ-ադյուտանտ էվերտը գերմանացի և դալաճան է և որ մեզ երեսի վրա կթողենն սլա-տերազմը տանուլ տալու համար: Աստված չանի, որ այսպիսի համոզմունք արմատանա զորքի մեջ», — տաղնապով վերջաց-նում է իր նամակը Բրուսիլովը:

Բայց նամակը, իհարկե, անպատասխան մնաց: Ալեքսեևը, այսպիսով, անուշադրության մասնելով Բրուսիլովի արդարա-ցի բողոքները և նախազգուշացումները, մերժելով օգտադործել նրա մասնանշած հաստատուն ուղին թշնամուն ջախջախելու գործում, սգախիղ վստանքը կանխելու համար փորձում է այլ էլք դնել, խտրացիների վրա ազդել և նրանցից օժանդակու-թյուն ստանալ: Նա հունիսի 5-ին (18-ին) խտրական դիվիզիոն հրամանատարության ուշադրությունը հրափրելով այն սպառ-նալի փառտի վրա, որ Հարալ-Արեմոյան Փրոնտի դեմ կենտ-րոնացվում են գերմանական և ափսոսիական մեծ ուժեր, շա-րունակում է, «Կարելի է ենթադրել, որ խտրական Փրոնտից էլ ափսոսիացիները կփոխադրվեն: Իրադրությունը նպատակով է և սրահանջում է խտրացիներից ամենանոսնելուն, ամենահա-մառ, լայն թափով հարձակում»: Մտտանշվում է նաև ժամ-կեսը՝ «մեր հունիսի (հին սոմարով. — Վ. Ռ.) մոտակա առա-ջին երկու շաբաթը»: «...Այժմ կամ երբեք», — պաթեթիկ կերպով վերջացնում է նա: Սակայն Ալեքսեևի կոչը մնաց ձայն բաբրառու հանապատի:

Մինչ այդ Հարալ-Արեմոյան Փրոնտի դեմ իրոք կենտ-րոնացված ափսոս-գերմանական ուժերը փորձեցին հակահար-ձակման անցնել Բրուսիլովի 8-րդ բանակի դեմ, խել նախա-ձեռնությունը նրանից և Կովկէ ուղղությամբ գործող գրաւ-մասերին ջախջախիչ հարված հասցնել: Հակահարձակումն սկսվեց հունիսի 3-ին (16-ին): Բայց 8-րդ բանակը հենց առա-ջին օրում հեռ շարտեց ափսոս-գերմանական զորքերին և մեծ թիվ գերիներ վերցրեց: Մինչև հունիսի 6-ը (19-ը) շարու-

նախկին մարտերում լիովին հաղթահարվեց ալիստրո-գերմանական զորքերի այս կամ այն տեղամասում ձեռք բերած փոքրիկ հաջողությունը: Նույնպիսի արդյունք ունեցավ ալիստրո-գերմանական հակահարվածի փորձը 11-րդ բանակի տեղամասում:

Արդեն հունիսի 6-ին (19-ին) ալիստրոական հրամանատարությունը հարկադրված էր ընդունել իր հարձակման սլանի տարալուծը և նոր սլան մշակել 8-րդ և 11-րդ բանակների դեմ հակահարձակումը կրկնելու համար: Բայց այդ նոր հակահարձակումը, որ տեղի մինչև հունիսի 11-ը, ամենևին հաջողություն չունեցավ 11-րդ բանակի ֆրոնտում, իսկ 8-րդ բանակի տեղամասում մերձացավ չնչին առաջխաղացումով:

Ալիստրո-գերմանական անհաջող հակահարձակումների օրերին՝ 9-րդ բանակն սկսեց իր հաջող դրոհը և հենց առաջին օրը՝ հունիսի 4-ին (17-ին) այդ բանակի զորամասերն անցան Պրուտ գետը և դրա վեցին Չեռնովիցը: Հունիսի 7-ին (20-ին) 9-րդ բանակը առաջադրություն ստացավ 7-րդ բանակի հետ գործակցելով՝ ջախջախել ալիստրո-գերմանական գլխավոր ուժերը Ստանիսլավովի և Գալիչի ուղղությամբ, ինչ որ մինչև հունիսի 11-ը մասամբ միայն հաջողվեց:

Այսպիսով, Բրուսիլովի բանակները մայիսի 22-ից (հունիսի 4-ից) մինչև հունիսի 11-ը (24-ը) հաջող դրոհով ճեղքեցին ալիստրո-գերմանական ամրացրած դիրքերն ամբողջ ֆրոնտում, զգալի չափով առավ շարժվեցին, հետ մղեցին թշնամու հակահարձակման փորձերը և ընդհանուր առմամբ ամբողջ ֆրոնտի բոլոր կարեւոր տեղամասերում իրենց ձեռքում պահեցին նախաձեռնությունը: Գնդապետ Վեսոչնիկովն այսպես է ամփոփում այդ շրջանի ռազմական դրոհությունների արդյունքները. «Հարավ-Արևմտյան ֆրոնտի զորքերը մինչև հունիսի 11-ը (24-ը) ֆրոնտի աջ թևում և Դնեստրից հարավ խոշոր օպերատիվ հաջողության հասան: ... Ալիստրո-գերմանական հրամանատարությունը մեծ տագնապի մեջ էր արևելաեւրոպական (ուսսական) ֆրոնտի իր զորքերի դիմացկանություն նկատմամբ և ձգտում էր զանազան միջոցներով դադարեցնել ռուսական զորքերի հարձակումը: ... Լուցկի ուղղությամբ ձեռնարկած հակահարվածը ալիստրո-գերմանական հրամանատարությունը չհաջողվեց» (Л. В. Ветошников, Брусиловский прорыв, стр. 116):

Բրուսիլովի բանակների հաջող դրոհի լավագույն ասպե-

քառյցներից մեկն է այդ շրջանում վերցրած գերիներէ թիւը և դրանք ռազմական ամբարի քանակութեամբ:

Ըստ Վետոշնիկովի տվյալների, մայիսի 22-ից մինչև հունիսի 10-ը Հարավ-Արևմտյան Փրոնտի չորս բանակները գերի էին վերցրել 2993 սպա, 188681 զինվոր և գրավել էին 216 հրամանք:

Նույն շրջանի գերիներէ և ռազմամարտի քանակի մասին Բրուսիլովը տալիս է հետևյալ տեղեկութունները. «...գերի էինք վերցրել 4013 սպա և մոտ 200000 զինվոր. ռազմական ամբարն էր՝ 219 հրամանք, 644 զնդացի, 196 ուժանետ և ակա-նանետ, 46 ուժարկղ, 38 լուսարձակ, մոտ 150000 հրացան, շատ փառքոններ և անհամար քանակութեամբ զանազան այլ ռազմա-կան մատերիալ» (Л. В. Ветошников, Брусиловский прорыв, стр. 116. А. Брусилов, Мои воспоминания, стр. 199):

Ահա ալալիսի նշանակալի հաջողութեամբ փակեց իր դրոշի և առաջնադասութեան առաջին շրջանը Հարավ-Արևմտ-յան Փրոնտը:

Բրուսիլովը հարկադրված եղաւ երկրորդ շրջանում էլ իր դրոշը մենակ շարունակել ամբարո-գերմանական ուժերի վրա, առանց Արևմտյան և Հյուսիսային Փրոնտների գործակցութեան: Միայն այս շրջանում Հարավ-Արևմտյան Փրոնտին հանձնեց Արևմտյան Փրոնտի 3-րդ բանակը՝ գեներալ Լեշի հրամանա-տարութեամբ, որը պետք է գործակցեր իր հարավային հարե-մանի՝ 8-րդ բանակի հետ և նրա հետ միասին ջանար լուծել առաջիկա դրոշի խնդիրները:

Ռուսական գերագույն գլխավոր հրամանատարի՝ Կայանի հրամանները տեղից շարժելու նախ Արևմտյան Փրոնտի գլխա-գոր հրամանատար էլեւտին, ապա ամէլի ուշ Կուրոպատկինին, Հյուսիսային Փրոնտի գլխավոր հրամանատարին, մեծ արդշունք չտակեցին:

Դեռ հունիսի 6-ին (19-ին) Ալեքսեւը դրում էր էլեւտին. «Հարավ-Արևմտյան Փրոնտի ընդհանուր կացութիւնը և դրու-թիւնը չեն թույլ տալիս, որ այդ Փրոնտը մինչև հունիսի 20-ը իր ուժերին թողնի: ...Դրանով կարող են քանդվել մինչև ամբողջ ձեռք ընթացող արդշունքները: Այս պատճառով ձեր գլխա-գոր հարվածը պետք է տեղի ունենա ո՛չ ուշ, քան հունիսի

16-ը կտմ 17-ը... Այդ սրահանջում են ընդհանուր շահերը...» Բայց «ընդհանուր շահերը» ամենևին ոգևորության աղբյուր չընդհանրիացան էվերտի համար, որ նա իր ընտրած նոր ուղղությամբ (գեալի Բարանովիչի) «զլխալոր հարված» հասցնելու գործում չտապի, և Բրուսիլովին արդեն հունիսի 8-ին Ալեքսեևին ուղղած հեռագրում նախատեսում էր էվերտի այդ նոր պլանի տապալումը, հետևաբար և անօգուտ լինելը Հարավ-Արևմտյան Ֆրոնտին օժանդակելու գործում։ «Վերջին օրերի իրադրությունը Արևմտյան Ֆրոնտում ինձ համոզում է, որ ղեկավար է հույս դնել նրա հարձակման հաջողության վրա» (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 356 и 375):

Հետագա դեպքերը ցույց տվեցին, որ Բրուսիլովը ամեն հիմք ուներ հոռետես լինելու էվերտի անաղետության նկատմամբ։ Հունիսի վերջերին սկսած նրա հարձակումը Բարանովիչի ուղղությամբ վերջացավ լիակատար անհաջողությամբ, տևելով ընդամենը հունիսի 19-ից (2|VII) մինչև հունիսի 25-ը։

Հունիսի 19-ին (հուլիսի 2-ին) Ալեքսեևը փորձեց տեղից շարժել նաև Կուրոպատկինին և դրդել, որ նա օգտագործի իր Ֆրոնտում ստեղծված նպաստալից դրուժյունը և անմիջապես մասնակցի ընդհանուր զրոհին։ «Հյուսիսային Ֆրոնտը լիակատար հնարավորություն ունի այս կամ այն տեղամասում ստեղծելու ուժերի ամփոփ քան եռակի գերազանցություն և համառ ու մեթոդիկ հարձակում ծավալելու ո՛չ միայն նրա համար, որ իր վրա լեվեռի հակառակորդի առանց այն էլ թույլ ուժերը, այլև նրան մասնավոր պարտություն սրտաճանելու համար» (Наступление Юго-Западного фронта..., стр. 456):

Բայց Հյուսիսային Ֆրոնտը իր Արևմտյան հարևանից էլ դերազանց դուրս եկավ, ուղղակի ոչինչ չարեց։

Այդ ամենը տեղի էր ունենում այն ժամանակ, երբ սկսոք է սկսվել անզրո-Ֆրանսիական և իտալական ընդհանուր հարձակումը (ըստ գաղափարների մշակած պլանի) գերմանո-ալբանիական ուժերի վրա հունիսի 18-ին (հուլիսի 1-ին), երբ Բրուսիլովի հարձակման հետևանքով գերմանացի Վերդենի տակ Ծրանիային «արյունաքամ անելու» իրենց ծրագրերը չէին կատարվել իրագործել և Ֆրանսիական Ֆրոնտի, սարահենց անգործության մասնավոր ուստևան Արևմտյան և Հյուսիսային Ֆրոնտների դեմ գտնված իրենց ուժերի մի մասը լեռել էին Ավստրո-Հունգարիան փրկելու, երբ ավստրո-հունգարական

գլխավոր հրամանատարությունը հարկադրվել էր դադարեցնել իր ուժեղ դրոշը Իսաուլայի վրա և իր ուժերի մեկ զգալի մասը փոխադրել էր Գալիցիա և Բուկովինա՝ ուսսական հաղթական առաջխաղացությունը կասեցնելու համար:

Հենց այդ պայմաններում է, որ մշակվեց Հարավ-Արևմտյան Ֆրոնտի դրոշը շարունակելու օպերատիվ պլանը: Ըստ այդ պլանի 3-րդ բանակը պետք է տիրեր Գորոդոկ-Մանևիչևի ուսսին, 8-րդ բանակը խնդիր ստացավ շարժվել Կովելի վրա, նաև Վլադիմիր-Վոլինսկիի վրա, 11-րդ բանակի գլխավոր հարվածը պետք է ուղղվեր Բրոդի քաղաքի դեմ, 7-րդ և 9-րդ բանակները պետք է շարունակեին հարձակումը Գալիցի և Ստա-նիսլավսկի վրա: (А. В. Ветошников, Брусилловский прорыв: стр. 117—118 и 119, Брусиллов, Мои воспоминания, стр. 199),

Հունիսի 21-ին 3-րդ և 8-րդ բանակները սկսեցին հարձակումը դեպի Կովել, թեև այդ քաղաքին հասնել չհաջողվեց, բայց առ 1-ն հունիսի ուսսական բանակները հաստատվեցին Ստալոգ դեպի վրա: Թե ինչ ծանր դրություն ստեղծվեց ախտորոշման համար, վերջում է անդամ դեմեռալ Լյուդենդորֆը. «...այդ ամենատեսեղ կրկրկաներից մեկն էր արևելյան Ֆրոնտում: ...Մենք ամեն ինչ ապրիս էինք և լավ գիտեինք, որ ո՛չ ոք չի կարող մեզ օգնել, և թե թշնամին մեզ վրա գրոհի»:

Հունիսի վերջին տասնօրյակում առաջ շարժվեցին նաև մյուս բանակները. մասնախորտակ հաջող ընթացությամբ 11-րդ բանակի գրոհը, որի հետևանքով այդ բանակը վերցրեց 34000 գերի (Брусиллов, Мои воспоминания, стр. 200—201, Ветошников, Брусилловский прорыв, стр. 127):

Հունիսի վերջերին ուսսական գերազույն հրամանատարությունը եվերախ անհաջող գրոհից հետո՝ ուշացած կերպով ուշադրության կենտրոն դարձրեց Հարավ-Արևմտյան Ֆրոնտը և Արևմտյան Ֆրոնտի գլխավորական զորամասերը փոխադրեց 3-րդ և 8-րդ բանակների տեղամասը, որտեղ գետ. Բեզոբրադովի հրամանատարությունը հատուկ բանակ կազմվեց, որը նույնպես Կովելի ուղղությամբ պետք է գործեր:

Զորքերի որոշ վերախախտումից հետո՝ հունիսի 15-ին դարձյալ սկսվում է Բրուսիլովի բանակների հարձակումը, որ շարունակվում է մինչև ամսի վերջը: Կովելի ուղղությամբ մեղաժ մարտերում 3-րդ և հատուկ բանակները թեև որոշ հաջո-

դուժբյուրներ ունեցան, հաղարավոր դերիններ վերցրին, բայց դարձյալ Կովեյին հասնել չկարողացան: Տուր լանակը ո՛չ միայն ուժգին հարված հասցրեց Վլադիմիր-Վոլինսկիի ուղղութիւնով, ո՛չ միայն մոտ 10000 զերի վերցրեց, այլև 5—10 կիլոմետր առաջ շարժւեց, թեև քաղաքին չհասաւ: 11-րդ լանակը հուլիսի 15—20-ի ընթացքում 15—20 կիլոմետր առաջ շարժւեց և դրաւ վեց ավաորո-գերմանական սրաշարանության համար կարեւոր Բրոդի քաղաքը: Հուլիսի երկրորդ կեսում 9-րդ լանակը Ստա-նիսլաւովի ուղղութիւնով երկու անգամ խոշոր հաջողություն ունեցաւ. հուլիսի 15-ին առաջ շարժւեց 15 վերստ և մոտ 8000 զերի վերցրեց, իսկ 25-ին ձեռքեց ավաորո-գերմանական համարյա ամբողջ սրաշարանողական դիւը և դարձյալ 8000 զերի վերցրեց:

9-րդ լանակի այդ հաղթանակները մոտեցրին ռուսական հարցի լուծումը. Ռուսինիայի և ավաորո-գերմանական հարաբերությունները խիստ սրվեցին, որովհետև Այստանով օրինաւոր ցիպլի հաղթութիւնը արդեն ակներև էր դառնում:

Բրուսիլովի լանակներին հուլիսյան հարձակումը թեև խիստ արբուժահեղ մարտերով առաջ ընթացաւ, բայց անբխորիսով հաջողութիւններն իմաստով մեծ արդշունք չտվեց. ավելի մեծ էին հաջողութիւնները դերիններ վերցնելու և ռազմավար դրաւ վերու գործում: Հուլիսի 10-եց մինչև հուլիսի վերջը զերիններ և ռազմական ավաոր քանակը, նախորդ չրջանի համեմատութեամբ, համարյա կրկնապատկւում է, այնպես որ մայիսի 22-եց մինչև հուլիսի 30-ը զերիններ թիւին էր՝ 8255 սպա և 370153 զինվոր, իսկ ռազմական ավաորը կազմում էր՝ 496 հրա-նոթ, 1144 զնդացի, 367 ուժանետ ու ականանետ, մոտ 400 ուժարկը, մոտ 100 լուսարձակ և հսկայական քանակութեամբ հրացաններ, փառփուշտներ, արկեր և այլ ռազմական մատեն-րիւններ (Брусиллов, Мои воспоминания, стр. 200—203, Л. В. Ветошников, Брусилловский прорыв, стр. 118, 139, 140, 143, 142, 143):

Հարավ-Արեւմտյան Փրոնտում ռազմական գործողութիւն-ները հուլիսյան հարձակումով չվերջացան, շարունակվեցին նաև հետագայ ամիսներում մինչև հոկտեմբերի վերջը, սակայն այլևս չունեին այն ինտենսիւնութիւնը, ինչ նախորդ երկու ամսում, և ծառայում էին այն նպատակին, որ ըստ հնարավորութեան ավաորո-գերմանական շատ ուժեր գրադեցնեն և այդպիսով օ-

Ժանդալեն ֆրոնտալիան և խաղաղան ուժերի զբոհին:

Բրուսիլովին իր ֆրոնտի կռիվների այդ նոր ընույթը հետևեցալ ձևով է բացատրում. «Առ 1-ն օգոստոսի ինձ համար վերջնականապես պարզվեց, որ ես իմ հարձակմանը (Արևմտյան և Հյուսիսային ֆրոնտները:—Վ. Ռ.) օգնություն՝ նրանց մարտական գործողությունները խառնող՝ չեմ ստանա, իսկ մենակ իմ ֆրոնտով, ինչպիսի հաջողություններ էլ որ ունենայինք, այս սարի պատերազմը չահել չէր կարելի: Մի քիչ ավելի կամ պակաս առաջխաղացությունը ընդհանուր գործի համար ստանձին նշանակություն չունենր...», իսկ մեծ հաջողության անկարելի էր հասնել, որովհետև «իմ ֆրոնտի առաջ հակառակորդի զորքերն զգալիորեն դերպանց էին իմ ուժերից» (Врусилов, Мои воспоминания, стр. 203—204):

Այսպիսով, օգոստոսից մինչև հոկտեմբերի վերջը հետզհետե ֆրոնտում սկսվեց կայունություն հաստատվել, ինչ որ շարունակվեց մինչև 1917 թ.:

Թեև Հարավ-Արևմտյան ֆրոնտի 1916 թ. նշանալիոր Բրուսիլովյան զբոհը առաջին խաղաղալիտասկան պատերազմի ընթացքը փոխելու մեջ աջնալիսի վճռական արդյունքներ չունեցալ, ինչպիսին որ ցանկանում էր նրա կազմակերպիչն ու ղեկավարը, բայց աշխատանքայնով մեծ է այդ զբոհի դերը գերմանական խաղաղալիզմի ջախջախումը նախապատրաստելու մեջ:

Բերենք այդ զբոհի մի քանի հանրագումարները:

Հարձակման առաջին 13 օրվա ընթացքում միայն, այսինքն մայիսի 22-ից (հունիսի 4-ից) մինչև հունիսի 17-ը (30-ը) Հարավ-Արևմտյան ֆրոնտի լանակները ձեղքելով ախտոգ-գերմանական պաշտպանության դիմը, առաջ շարժվեցին հակառակորդի զորքերի խորքը հետևյալ ջանքով:— 8-րդ բանակը 75 կիլոմետր, 11-րդ բանակը 2—15 կիլոմետր, 7-րդ բանակը 10—15 կիլոմետր և 9-րդ բանակը 50—60 կիլոմետր:

Այս տվյալների առթիվ ռազմական մասնագետը նկատում է. «Տեսլերի այս նորման բանավային գործողության համար հարկադր է լիովին նորմալ ընդունել» (Л. В. Ветовников, Брусиловский прорыв, стр. 152):

Գրոհի հետագա զարգացումը բերեց տերիտորիալ նոր հանդուժյուններ և մինչև հուլիսի 30-ը «...վերջացավ Հարավ-Արևմտյան Փրոնտի կողմից թշնամու ձմեռային, չափազանց ուժեղ կերպով ամրացրած դիրքին տիրելու օպերացիան, զերբ, որ մեր թշնամիներն անսպասան անառիկ էին համարում: Մենք Փրոնտի հյուսիսում հետ վերցրինք մեր տերիտորիայի մի զգալի մասը, իսկ մեր կենտրոնը և ձախ թևը կրկին նվաճեցին Արևելյան Գալիցիայի մի մասը և ամբողջ Բուկովինան» (Брусиллов, Мои воспоминания, стр. 203):

Այսպես, ուրեմն, Բրուսիլովյան զրոհը Ռուսաստանին վերադարձրեց 1915 թ. ուսման անհանդուժյունների և նահանջի ընթացքում կորցրած իր տերիտորիայի մի մասը, ապա նաև այն շրջանների մի մասը, որ 1914 թ. Երկրորդ կիսում և 1915 թ. սկզբներին ուսման զորքը նվաճել էր Ավստրո-Հունգարիայից և միջի ալյուց նաև Բրուսիլովի հաղթանակների հետևանքով:

Բրուսիլովյան զրոհի ամեններում ավստրո-գերմանական զորքերը շատ ավելի մեծ կորուստներ ունեցան, քան ուսման հարձակվող բանակները: Մայիսի 22-ից (հունիսի 4-ից) մինչև հոկտեմբերի վերջն ավստրո-գերմանական զորքի կորուստները (սպանված և վիրավոր) 1500000 ավելի էին, իսկ դերի ընկածների թիվն 450000-ից անց էր: Նշանակում է, միայն գերիների թիվն այնքան էր, որքան ավստրո-գերմանական զորքերի թիվը զրոհի սկզբին:

«Այնուամենայնիվ, — նկատում է այս առթիվ Բրուսիլովը, — յոյեմբերի մոտերքը իմ Փրոնտի առաջ մեկ միլիոնից ավելի ավստրո-գերմանացիներ և թուրքեր էին դառնում: Հետևաբար, բացի 450000 մարդուց, որ սկզբում իմ առաջ կար, իմ դեմ մյուս Փրոնտներից ավելի քան 2200000 մարտիկ նետվեց»: Այս Բրուսիլովին անում է մի քանի անգամ արդեն մեր կողմից ընդգծված իր հիմնական եզրակացությունը. «Մրանից պարզ երևում է, որ եթե մյուս Փրոնտները շարժվեին և հնարավորություն չտային զորք նետել ինձ հանձնված բանակների դեմ, ես լիակատար հնարավորություն կունենայի շատ առաջ շարժվել դեպի Արևմուտք և թե՛ ստրատեգիապես, թե՛ տակտիկապես զորեղ կերպով ազդել մեր Արևմտյան Փրոնտի դեմ կանգնած հակառակորդի վրա» (Брусиллов, Мои воспоминания, стр. 206):

Այդ տեղի չունեցավ նաև մի այլ պատճառով: Հարավ-Ա-

ընկած ֆրոնտի հարձակման առաջին օրերին, երբ ավստրո-գերմանական զորքի համար ամենածանր դրություն ստեղծվեց, անդլո-Ֆրանսիական բանակները միմյան հարձակման չանցան, որի հետևանքով Գերմանիան հնարավորություն ստացավ արևմտյան և այլ ֆրոնտներեց ուժեր կենտրոնացնել Բրուսիլովի բանակների դեմ և կրկնակի խուսափել: Այս հանգամանքի վրա մատնանշում են նաև գերմանական ռազմական ղեկավարները: Գերմանական գլխավոր հրամանատար Ֆալկենհայնը հետևյալ ձևով է նշում այդ. «Գալլեյիայում ռուսական հարձակման ամենախանգավոր մոմենտն արդեն անցել էր, երբ Սոմմում առաջին սրայթյունը լավեց» (Л. В. Ветошников, Брусиловский прорыв, стр. 146):

Այս պատճառները, ապա մասամբ և հենց դրոշը կազմակերպելու և իրագործելու հետ կապված այլ կարգի հանգամանքներ, որ զուտ ռազմական-մասնագիտական ընդթ ունեն և դուրս են մեր քննության շրջանակից, այն հետևանքին հասցրին, որ Հարավ-Արևմտյան ֆրոնտը, ինչպես դրոշ է Վետոշնիկովը, թեև «խոշոր օպերատիվ-տակտիկական հաջողությունների հասավ, բայց չնայած դրան, չկարողացավ այդ հաջողությունները ծավալել և ավելի բայն օպերատիվ-ստրատեգիական արդյունքների հասնել»:

Նույն կարծիքին է հենց ինքը Բրուսիլովը. «Այդ օպերացիան ո՛չ մի ստրատեգիական արդյունք չտվեց և չէր էլ կարող տալ, որովհետև ապրիլի 1-ի ռազմական խորհրդի որոշումը ամենևին չկատարվեց»: Վերջին բառերն արդարացի մեղադրանք են ցարական ղեկավարին հրամանատարության և նրա հովանավորած ապիկար գեներալների հասցեին: Բրուսիլովը բերելով Լյուդենդորֆի միկայությունը, որ իրոք Հարավ-Արևմտյան ֆրոնտի դրոշի օրերին գերմանացիների համար «աննախանձելի դրություն» էր ստեղծված, ապա նաև այն միտքը, թե հենց այդ դրությունից փրկվելը ցույց է տալիս, թե «մենք—գերմանացիներս ինչի՞ ենք ընդունակ»,— իրավացի հպարտությամբ նկատում է՝ երբ գերմանացիք ունենում են «Ալեքսեևի, Էվերտի և Կուրոպատիևի նման հակառակորդներ» (Л. В. Ветошников, Брусиловский прорыв, стр. 148, Брусилов, Мои воспоминания, стр. 207 и 210):

Հարավ-Արևմտյան ֆրոնտի դրոշի ամբողջ ընթացքը ցույց է տալիս, թե իրոք ինչի՞ են ընդունակ ռուսական ղեկավարները

տաղանդաւոր զորաւարի ղեկավարութեան տակ: Ամբողջ դրօշը ժամանակ թե՛ ընդհանրապէս Ֆրոնտի բանակները, թե՛ առանձին զորամասերը և թե՛ առանձին զինվորներն ու հրամանատարները երևան բերեցին անօրինակ քաջութեան, ստիկանութեան և խիղախութեան բազմաթիւ օրինակներ և զենքի ու ռազմածիճքի, սրբենալորման և այլ շատ պակասութեաների սրբաններում հաջողութեամբ իրադրծեցին Բրուսիլովի նոր և տաղանդաւոր իզլան թշնամու ամրացրած դիրքերը նոր եղանակով ճեղքելու մասին:

Եթե պահանները թույլ չտէին, որ այդ փայլուն դրօշը փոխ պատերազմի ընթացքը, աշուտամենայնիւ նա հող ստեղծեց, առաջին ինքանը հանդիսացաւ գերմանական լոպերիալիսի ռազմական հզորութեանը խախտելու, սրբութեանը նախադատութեանը համար:

Բրուսիլովին հաջողից լուծել այն բոլոր անփշական խնդիրները, որ առաջադրված էին նրա Ֆրոնտին, այն է՝ թե՛ թեւացնել Քրանսիացիները դրութեանը Վերդնում, փրկել իտալական բանակը ջախջախումից և չթողնել, որ նա Անտանտի կողմ ուժերի շարքից դուրս գա, ազդել Ռումինիայի վրա և հարկադրել նրան, որ սրտերազմին մասնակցի իբրեւ Անտանտի **դաշնակից**:

Գերմանիան և Ալսաթո-Հունդարիան հարկադրված եղան Բրուսիլովյան բանակների դրօշը կասեցնելու և արևելյան Ֆրոնտում իրենց համար ստեղծված լուրջ կրիգից խուսափելու նպատակով Քրանսիական, իտալական և Սարոնիկի Ֆրոնտից մոտ 45 դիվիզիա փոխադրել Հարալ-Արեմայան Ֆրոնտ: Հենց այդ էլ մեղմեց Քրանսիացիների դրութեանը Վերդնում և նրբանց հնարաւորութեան տակ ուղիք դալ, նախադատութեանը ու նույնիսկ հակահարձակման անցնել Սոմում: Այդ փրկեց նաև իտալացիներին ավստրիական դրօշից Տրենտինոյում, քանի որ ավստրիական դիվիզիա ուժերը Բրուսիլովի դեմ բերվեցին, դրա շնորհիւ էլ իտալացիք հնարաւորութեան ստացան նույնիսկ հարձակում անել Տիրոլում անդր-Ֆրանսիական ընդհանուր հարձակման կապակցութեամբ: Ռումինիան օգոստոսի 27-ին պատերազմ հայտարարեց Ալսաթո-Հունդարիային ու Գերմանիային, Անտանտի օրիննացիան հաղթանակեց՝ Բրուսիլովի բանակների հաջողութեան հետ զուգընթաց:

Սի այլ կարևոր նշանակութեան էլ ունեցաւ Բրուսիլովյան

դրոհը: Այն նոր իդեան, որ նա առաջադրեց, ապա նաև հաջողությամբ կենսագործեց թշնամու ամրացրած դիրքերը ճեղքելու ասպարիզում, ընդհանուր ընդունելություն գտավ և շատ անգամ կիրառվեց առաջին խմբերիաշխատական պատերազմում, կիրառվում է և այժմ: Առաջին անգամ մեծ մասշտաբով և որոշ հախով այդ իդեան կենսագործեց Փոչը 1918 թ., երբ կազմակերպվեց անգլո-ֆրանսիական հակահարձակումը գերմանացիների դեմ:

Պակաս կարևոր չէ նաև այն հանդամանքը, որ Հարավ-Արևմտյան Ֆրոնտի մալխա-հունիսյան դրոհը ցրեց այն առասպելը, թե ամբողջ-գերմանական զորքերի 1914 և 1915 թ. թ. հարվածներն իրր թե ջախջախել էին ուսական բանակը և նա այդևս անգոր էր որևէ լուրջ ռազմական դործողություն սկսելու:

Իրականությունը հակառակն արացուցեո:

ՆԿԱՅՎԱԾ ԿԱՐԵՎՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջ	Տող վ/ն	Տպված է	Պետք է լինի
6	14 վ.	պլանը	պլանով
27	7 ն.	Տ-րդ բանակի պլանում հա- լեդիներ թեև նշվում էր	Տ-րդ բանակի հրամանատարի պլանում թեև նշվում էր
30	11 ն.	հրամանատարի՝ Կայանի	հրամանատարի կայանի
44	15 վ.	և միջի	ի միջի
47	9 ն.	անցյալ	անցյալի

Գերմանական դիշատիչ Փաշլոֆի ամրապահային բան-
դաներին, այլև օրեցօր աճում ու հզորանում է նրա հարձակո-
ղական թափը:

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

220038941

[204.]

ԳԻՆԸ 2 Ռ.

A II
38941

Цена 2 р.